

Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval (Cervera entre 1026 i 1430)

Max Turull i Rubinat

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**OLIGARQUIA, FISCALITAT I REGIM MUNICIPAL AL MON
URBA DE LA CATALUNYA MEDIEVAL (CERVERA ENTRE
1026 I 1430).**

Max TURULL I RUBINAT

**Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Manuel RIU I RIU**

**Departament d'Història Medieval,
Paleografia i Diplomàtica.
Facultat de Geografia i Història**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona, juny de 1989.

2. LA PRODUCCIO AGRICOLA I RANÇADERA

2.1. La propietat de l'aigua

Si acceptem, amb alguna reserva, que les societats amb poc desenvolupament tècnic depenen dels condicionants físics i naturals més que no les altres, ens adonarem aviat de la importància de l'aigua. En efecte, l'existència d'aigua, en torrents superficials o bé als pous, era un factor bàsic pel desenvolupament d'una comunitat a l'Edat mitjana. Tant era així, que en les Cartes de franquicia i població que atorgaven els reis i els senyors, la regulació jurídica de l'aigua gairebé sempre prenia importància. S'acostumava fixar-ne la propietat i regular-ne l'ús (18).

Un exemple reial i un altre senyorial ens ho il·lustren prou. La carta de població de Vilagrassa, del 1185, concedida per Alfons I, és força expressiva. El monarca els dona l'aigua dels cercavins per tots els dies, i l'aigua del reguer dos dies i dues nits els dimecres i divendres de cada setmana, sense perjudici que en prenguin sempre que ho necessitin mentre no perjudiquin el rei (19). La donació és ben generosa, igual que amb el mercat i la fira, i una primera institució municipal. La Carta d'Agramunt, concedida per Ermengol VII, comte d'Urgell, dona a aquells habitants la lliure propietat de les aigües, entre d'altres béns naturals (20).

Cervera no gaudeix d'un document semblant, tant global ni general que integri el règim d'aigües. Les llibertats i les franqueses de la vila s'han anat bastint amb diversos privilegis d'àmbit temàtic més restringit.

La primera notícia que rebem sobre l'ús de l'aigua data de l'any 1186. Alfons I concedia unes franqueses a un grup limitat a 20 individus. Els donava l'aigua pel regadiu i també

18 Sobre el regatge a Catalunya cal conèixer els treballs de Jean Pierre CUVILLIER: "La propriété de l'eau et l'utilisation des ouvrages hydrauliques dans la Catalogne médiévale (XIIIe et XIVe siècles): essai d'histoire économique et sociale", Synposium Populeti 3 (Abadia de Poblet, 1970), 243-257 i "L'irrigation dans la Catalogne médiévale et moderne", Mélanges de la Casa de Velázquez 20 (Madrid, 1984), 145-187

19 TURULL "La Carta de Població de Vilagrassa " 13-35
Publicada per FONT Cartas . 243-245

20 FONT Cartas.. 176-179

els instruments per treballar les terres, a canvi d'un cens anual en espècie:

"(...)Et dono atque concedo vobis et vestris ipsam aquam ad regandum feria scilicet II° et VI° per totam diem et noctem in unaquaque septimana." (21)

Aquest col·lectiu de moradors estava instal·lat en forma de colònia agrícola prop de Cervera, en la partida coneguda pels "comtals". El mateix document esmenta el reg existent com a punt de referència per a situar les terres.

"(...) quam ego habeo in Cervaria, sicut tenent subtus regum et de super regum (...)" (22)

Però aquesta donació no s'adreça a tota la comunitat de Cervera, sinó a un grup ben definit que ocupava aquella zona pròxima a la vila abans de 1182. Tant és així, que el privilegi reial del 1182, atorgant a la vila de Cervera la possibilitat de constituir confraria i elegir cònsols, exclou taxativament aquell grup de vint moradors d'una franquesa tan important perquè ja es beneficiaven d'un altre estatut anterior (23)

No es compta amb cap document conservat sobre els detalls de la regulació, l'ús i la propietat de l'aigua. Tot i que l'existència de vinyes, horts i conreus a la vall del riu Ondara ens fa creure que bé deuria redactar-se per imperatiu de la necessitat. Fins el segle XIV no tenim privilegis que aborden el problema (24)

DURAN I SANPERE indica que el 1303 la universitat de Cervera havia adquirit cèquies i terres pel seu veïnatge prop de

21 AHCC Pergamins s/n, LP 1186 maig, 4r

22 AHCC Pergamins s/n, LP 1186 maig, 4r

23 "(...) exceptis XX qui alia scriptura nominati sunt(...)" AHCC LP 1182 juny, 5r, trasllat de 1184 juny 7. Publicat per Agustí DURAN I SANPERE "El segell municipal de Cervera" EUC X (Barcelona, 1917-1919), 185, nota 2 i posteriorment també l'ha publicat DEL POZO CHACON "Primeros privilegios concedidos a Cervera", 15-16

24 La regulació de l'ús de l'aigua ha estat estudiada a Lleida per Francisco Javier TEIRA VILAR Regimen Juridico de aguas en el Llano de Lérida (siglos XII a XVIII), (Lleida, 1965).

la font d'Ondara (25). Es tracta de la mateixa notícia que trobem en un privilegi d'aquells anys, amb datació insegura. Berenguer de Llobera venia als paers de la vila la sèquia que passava pel seu hort prop d'aquella font (26).

La necessitat d'aigua, que calia portar de fora, va ocasionar constants conflictes amb les localitats veïnes. Cervera i Pallerols es disputaven l'aprofitament de l'aigua. Una canalització que beneficiés Cervera perjudicava els regs i el molí dels homes de Pallerols. Les obres en aquesta font d'Ondara esdevingueren constant motiu de litigi. Tant és així, que el 1337 l'Infant Jaume, Procurador General de Catalunya, es personà a Cervera per solucionar el contenciós que arrossegava la vila amb els homes de Pallerols i amb Bernardó del Canós pel seu molí. La qüestió era que les obres a la font d'Ondara, i encara en l'eixugador, obstruïen els regs d'aquella gent i impedièn la força suficient perquè el molí pogués moldre. El Consell de la Paeria va accedir a posar el conflicte en mans de' Procurador de Catalunya i respectar el veredicté, l'Infant Jaume, va sancionar que:

"(...)los paers e prohombres de Cervera puxen fer derocar pexera e pexeres, e encara molins, si negun embarch fahiyen a la dita font e a l'exagador d'aquella (.)" (27)

Per tant, Cervera continuava endavant amb el projecte mig insinuat el 1303. Fer-se i aprofitar l'aigua de la font d'Ondara tot i el destorb a l'horta i el molí de Pallarols

Però el conflicte sembla més general. Existeix un petit litigi entre Jaume del Vall, Senyor de Montpaó, qui posseeix un molí, i uns homes de Cervera que utilitzen aquella aigua per regar (26).

Les necessitats d'aigua per regar les plantacions de Cervera entren en contradicció amb els interessos de les comunitats veïnes. Aquest conflicte, originat per la migradesa d'un recurs tan essencial, ja deixa entreveure les relacions que Cervera pot establir amb el seu contorn. L'increment demogràfic anterior i l'augment de les necessitats econòmiques la més bàsica de les quals és l'alimentació fa que Cervera es situï en

-
- 25 DURAN Llibre . 83
 - 26 AHCC LP 1303 agost 8. 121r-122r
 - 27 AHCC Claverna 1337, 44r, 67r
 - 28 AHCC Claverna 1337, 31r

posició de domini vers la rodalia. En la competència per l'aigua guanyava el combatent més fort políticament i econòmic.

La regulació de l'ús de l'aigua és bastant tardana a Cervera. No és fins 1363 que Pere III permet de regar les planes de Magdalena (29) i d'altres possessions que encara no es regaven, i fer, a tal efecte, braçals i preses (30). L'aigua, a més de les necessitats domèstiques, esdevé sens dubte un factor econòmic. Ens ho evidencia l'autorització reial de 1373 de poder recórrer i ampliar les venes d'aigua que arriben de la font de Bordell, més alta que la font d'Ondara. La major afluència d'aigua permetrà regar i produir més blat, la qual cosa beneficià Catalunya, segons indica l'ofici. Amb el privilegi, el rei anuncia al Senyor del Castell de Bordell, Dalmau de Queralt, que no gosi oposar-se a la concessió (31). Aigües i camins són regalies que el monarca administra segons la seva conveniència.

Cervera aconsegueix l'ús de les aigües de les fonts de manera progressiva. El rei va concedint la prerrogativa a mesura que la pressió era més forta. Havent sentenciat a favor de la vila amb el litigi de Pallerols per la font d'Ondara, havent atorgat el permís per prendre més aigua del reguer i cultivar millor les planes de Magdalena, i després d'autoritzar l'ampliació de l'aigua que venia de la font de Bordell, sembla que pels volts de 1373 s'estabilitza la concessió d'ús de noves aigües. A partir d'ara serà el Consell qui martindrà litigis constants ocasionats per l'aprofitament d'aquesta aigua. Però les concessions reials ja han arribat al seu sostre.

El problema de l'aigua seria constant. No només el regadiu n'era afectat, altres activitats se'n ressentien, a més del consum domèstic. Els molins de moldre el gra necessitaven fluxes constants que obstruïen el reg de l'horta, els molins drapers; la tinyena absorbia gran quantitat d'aigua. La vila havia crescut i les necessitats per abastir la comunitat començaven a ser considerables. Era imprescindible que els paers prenguessin part en l'assumpte.

29 Segons la panoràmica de Cervera que reflexa una pintura de començaments del segle XVIII, el reg de Magdalena no es troba a sol ponent, on hi ha l'església de Santa Magdalena, sinó a sol ixent, a la costa dels Pous i a l'alçada del convent de Sant Francesc (Pintura exposada al Museu Agustí Duran i Sanpere, Sala Canher)

30 AHCC LP 1363 octubre 17 115v-116v, trasllat de 1375 abril 9, Pergamins

31 DURAN Llibre 83 84

Sembla ser que la font del Bordell brotava de forma intermitent. L'any 1376 un musulmà s'oferia a intentar que regués de nou. El Consell, per la conveniència de la vila, va avenir-se al tracte considerant que res s'hi perdria (32). La universitat, que com hem vist tenia la concessió de l'aigua de feia poc, va compensar els danys comesos als hereus de Pere de Conesa, castlà del lloc del Bordell, en el cercament d'aigua en aquella font (33).

El mateix 1376, coincidint amb un any de sequera, es va treballar persistentment en aquesta font, més baixa que la del Bordell per bé que més regular. S'hi va treballar 10 dies, i els 136 homes que hi participaren van construir un pont per a que l'aigua passés per damunt de l'exaugador. La mateixa font d'Ondara tornava a ser objecte de recerca el 1385 per part d'un Gascó que certificava l'èxit de l'operació (34).

D'altra banda, a més de fer brotar la font de Bordell, el Consell continuava engrescat amb d'altres Universitats per l'aprofitament de la font d'Ondara. Quaranta anys després d'aquella contenció que va sentenciar l'infant Jaume el 1337 amb els homes de Pallerols, el conflicte romania viu. Ara els papers havien canviat. Els homes de Pallerols, Sant Antolí i Rubinat, Timor, Sant Pere dels Arquells i Montpaó regaven cada dia, motiu pel qual el corrent del riu era insuficient i els molins de Cervera no podien moldre. Aquesta circumstància havia alterat els ànims dels de Cervera. Creixien les remors i tothom es queixava. Finalment, el sots-veguer, empenyut pel clima social del moment, va traslladar-se a aquells llocs per manar que s'avinguessin a regar els dies que els pertocava (35). L'abril de 1388 el problema es repetia idènticament. El fet era motiu de tractament en una sessió del Consell cerverí. A la migradesa de pluja s'afegia que els homes de les dites universitats excedien els seus dos dies assignats per regar. El resultat era que el torrent baixava força sec i el blat es perdia i consumia (36).

La tensió per disputar-se l'aigua entre Cervera i les viles o llocs més pròxims a les fonts va ser constant, i no només a la font d'Ondara. També la font del Bordell, tot i ser inconstant, tenia més d'un precedent. Joan Zamilla i els seus companys semblaven requerir una assegurança de vida aquell agost

32 AHCC Claveria 1376. 29r

33 AHCC Claveria 1376. 38v

34 DURAN Llibre 70

35 AHCC Claveria 1376 38v

36 AHCC Consells 1388 39v

de 1395 quan tornaven a obrar la font. Havien rebut insults i amenaces d'alguna gent, i això els feu adreçar-se als paers per a que els reiteressin el seu suport. El Consell, obviament, no s'hi va negar (37). La malestrugança per l'aigua deuria accentuar-se aquells anys de sequera. El record de caresties de blat i de dificultats greus per fer-se amb aliment, deuria oferir un bon suport a aquell sentiment.

L'obediència a la regulació del reg no sols atanyia els pagesos de fora de Cervera. El problema es plantejava a la mateixa vila. El maig d'aquell 1388, poc plujós, alguns regants de l'horta sobirana s'havien propassat, motiu pel qual se'ls obligava a pagar un ban als senyors dels molins, com a perjudicats directes (38).

Davant una qüestió que afectava tothom, el consell es va mobilitzar i va aprofitar els qui potser volien aprofitar-se de la situació. Primer havia estat un musulmà qui oferia els seus serveis, uns anys més tard un tal mestre Joan, de Valls, es presentava més agosarat: s'oferia per fer brollar aigua d'un pou al bell mig de la Plaça. El Consell no deia que no (39). Com tampoc no es negà a oferir crèdits a aquells qui precisaven de fer inversions perquè regués el Bordell l'estiu de 1393. Amb l'esperança que haviat s'hauria de trobar aigua, els paers accediren fer un dipòsit i a tornar de 50 a 60 florins (40). L'interès era tant, que la Paena de Cervera fins i tot va expropiar uns terrenys vora aquella font del Bordell on s'estava cercant l'aigua (41).

DURAN i SANPERE, que dedicà un capítol sencer del seu llibre a la lluita per l'aigua, ens ensenya amb claretat que aquella dinàmica va seguir molt de temps (42). Al segle XVIII el rei mantenia el domini directe de l'aigua, i el municipi el domini útil. Les processons i les pregàries van florir pregant l'ajuda divina que no sempre fou generosa. La font del Bordell i la d'Ondara van esdevenir veritables protagonistes en la problemàtica social de la vila.

-
- 37 AHCC Consells 1395, 4r
 - 38 AHCC Consells 1388, 48r.
 - 39 AHCC Clavaria 1378, 49r
 - 40 AHCC Consells 1393, 67v
 - 41 AHCC Consells 1393, 29v
 - 42 DURAN Llibre .. 69-89

Però com ja hem observat abans, l'abastiment d'aigua ens permet observar un episodi de la relació camp-ciutat. Dues o més comunitats entren en conflicte obert en la disputa d'un bé natural escàs. El creixement de Cervera implicava, en aquesta comarca, absorbir, en certa mesura, les forces necessàries d'una altra. La relació no era entre iguals. Al marge del lligant amb raó, el pes demogràfic-fiscal-econòmic i polític de Cervera feia que tingués les de guanyar. La relació amb l'entorn, era, en aquest sentit, de domini. Cosa que no li va estalviar, com hem vist, els problemes i els conflictes.

D'altra banda, resta clar que el Consell duia a terme una política "social" amb l'aigua. Això no es pas d'estranyar. Quina altra actitud podia haver adoptat? L'aigua era un bé imprescindible per la subsistència d'aquella comunitat. El Consell comunicava amb aquesta necessitat i feia d'executor de les possibles solucions

2.2. L'agricultura i el paisatge agrari

Les primeres referències documentades d'una activitat agrària daten del segle XI. Uns cinquanta anys després de bastir el castell a Cervera. El 1072, una dona, Sinol, feia donació d'una vinya i d'un camp de conreu de cereals ("una de terra et alia de vinea(...)"). Aquest document referit a l'església de Sant Pere el Gros, ha permès a M. GARRABOU de suggerir el paisatge agrari d'aquella zona (43). La menció a la vinya no té dubtes, i el concepte "terra" es interpretat per un camp de cultiu i no un terreny erm. D'altra banda, el document limita la propietat que és objecte de la donació. Sembla indicar l'existència limítrofe d'altres propietaris, i per tant un paisatge transformat, ja, per l'acció humana. Els camps de cultiu de cereal ("terra") estan cercats per altres camps de conreu, i les vinyes ho són per vinyes. Tot insinua una certa especialització dels espais conreats.

Un segon document publicat per la mateixa autora data de 1108. En aquest cas es una donació, també a Sant Pere el Gros de Cervera, de Guillem Mir i la seva dona. El text fa referència a "alude cultis et ermis et ortis et casa et casalibus et

⁴³ AHCC Pergamins, 1, 1072 juliol 26, Montserrat GARRABOU i PERES "Sant Pere el Gros a través de dos documents dels segles XI i XII" Miscel·lània Cerverna II (Cervera, 1984), 19. El paisatge agrari al món rural i l'organització de l'espai han estat estudiats a Castella per JA GARCIA DE CORTAZAR et al. Organización social del espacio en la España medieval. La Corona de Castilla en los siglos VIII a XV (Barcelona, 1985); i més recentment el mateix autor a La sociedad rural en la España Medieval (Madrid, 1988)

arbores(...)” Altra volta ens trobem amb terrenys cultivats, però ara s’hi afegeixen els erms. Hi ha vivendes i edificis rústics, i es mencionen els horts i els arbres, probablement oliveres (el document contempla el topònim de “Mont Oliu”) o ametllers, plantacions que s’avenen al clima d’aquesta comarca (44).

La vinya surt una altra vegada insistentment en aquell document de 1186, còpia, però, d’un original anterior a 1182. És la carta d’establiment que el rei Alfons I va atorgar a 20 moradors de Cervera instal·lats en una colònia agrícola pròxima. En el document, el sobirà els dona les possessions on hi ha els cultius, l’aigua del reg i els instruments de treball. El text delimita el que concedeix i llur localització:

“(…)cum ipso prato quod ibi est et cum casis et casalibus, ortis et ortalibus sicut terminantur et tenent de vineis que sunt prope ecclesiam Sancti Salvatoris usque in torrente de Monte Oavonis et(…) et exceptis vineis illis que ibi sunt, qui sunt mea dominicatura.” (45)

La vinya, una vegada més, formava ja part essencial del paisatge agrari de mitjan segle XII en aquests termes prop de Cervera, coneguts pels “comtals”.

Hauran de passar gairebé cent anys perquè trobem més referències en els documents del paisatge agrari de Cervera. Un volum de la comptabilitat de la Confraria de Sant Joan, que agrupava els ferrers, fusters i picapedrers, ens ofereix algunes notícies (46). Aquest document intern de la confraria compta actes i negocis des de l’any 1279 fins mitjan segle XIV. Molt sovint, en descriure la delimitació de la finca del venedor o donador, ens adonem del predomini de la vinya en el paisatge agrari dels volts de Cervera. Les partides on hi havia vinyes són ben disperses geogràficament. D’altra banda, i al marge de les donacions, la mateixa confraria s’esmerça en comprar terra d’aïou i vinyes als particulars (47)

44 AHCC Pergamins, 2, 1108 febrer 16 GARRABOU “Sant Pere el Gros...” 19-20.

45 AHCC Pergamins s/n, LP 1186 maig, 4r FONT Cartas... 246.

46 AHCC Fons Municipal, Serie Gremis 1291, tot i que com hem dit, aquest volum conté també documentació referida a 1279

47 Per exemple els anys 1291, 1297, 1317, etc (AHCC Gremis 1291, 2r...)

2.2.1. La producció de cereal

L'actual especialització de la Segarra en cereal (48) no reflecteix l'estructura agrària de la comarca a l'edat mitjana. Els canvis substancials al camp de la Segarra (ens referim als cultius) van esdevenir amb la plaga de la fil·loxera que arriba aquí cap al 1900 (49) i amb la posterior mecanització del camp.

La documentació medieval planteja un panorama com a mínim més diversificat, i on el cereal no ho arrabassava tot (50). Ja hem indicat que la vinya és contemplada en els textos des del s. XI continuadament fins el XIV. També s'ha mencionat la terra conreada, però sense cap relleu especial.

Un privilegi reial de 1327 estipula que tota càrrega de blat que vagi al molí ha de ser pesada a l'anar-hi i en tornar-hi, pagant el propietari 2 diners per cada somada que hagi molgut (51). Res ens indica la importància d'aquest cultiu. Deu anys més tard, però, als paers els es dificil de llogar tres muls per desplaçar-se a les fonts d'Ondara, ja que aquells dies tothom estava batent el blat i els muls es cotitzaven molt cars (52).

D'altra banda, hem de pensar que tothom, qui més qui menys posseïa algun conreu de blat, com sembla insinuar-ho una crida del Consell per a que tothom manifestés el seu blat (53).

48 Francesc LOPEZ PALOMEQUE "La Regió de Lleida a tall d'exemple una aproximació a les seves característiques socioeconòmiques i territorials" Arrel XI (Barcelona, 1985), 15-24. Actualment la Segarra compta amb el 68% de la superfície cultivada, el 97,6% de la qual és de deca amb un predomini gairebé absolut dels cultius herbacis (cereals).

49 Mateo CARBONELL RAZOUIN El vino de Cervera y la alta Segarra (Cervera, 1975), 253-255.

50 Sobre la producció cerealística baix medieval pot veure's com a exemple Eva SERIÀ "Els cereals a la Barcelona del segle XIV", Alimentació i societat a la Catalunya medieval (Barcelona, 1988), 71-108 i per a una ciutat de l'àrea castellana, M. A. LADERO QUESADA y M. GONZALEZ Diezmo eclesiástico y producción de cereales en el reino de Sevilla (Sevilla 1978).

51 AHCC LP 1327 maig 26 20v 21r

52 AHCC Claveria 1337, 37v

53 AHCC Claveria 1385 64r

Però la documentació més abundant respecte els cereals la trobem en el sentit de l'abastiment, i no tant en la producció per a l'exportació. L'assortiment de gra era clau en uns moments determinats que estudiarem. Res no ens indica que existís un comerç especialment intens de forment. El valor de la imposició del blat, que es cobrava cada any pel gra que entrava a la vila, no és, ni de molt lluny, dels més importants. Segons aquest indicatiu, a Cervera s'hi duia blat, però no en quantitats exagerades. Recordem, no obstant, que el "guiatge" reial de 1294 contemplava entre els productes especialment protegits el gra, que havia d'entrar a Cervera sense cap obstacle (54). Si la imposició del blat no és massa valuosa, si que ho és molt més la del pes dels molins, que sovint es cobrava junt amb la flequeria. L'impost per moldre gra, era amb el de la carn i el vi, el més rendable pel municipi. Sembla clar, doncs, que l'assortiment del blat corren a càrrec del cereal dels propis cerverins, i que la importació de gra no fora una activitat excessivament important en conjuntures normals (55).

2.2.2. La producció vitícola

En resseguir el primer paisatge agrari dels entorns de la vila ja hem vist que la vinya hi era present des de ben aviat. Si jutgem per les mencions que la documentació dedica a la verema, i el seu caràcter, podríem confirmar aquella insinuació sobre la gran importància que tenia aquest cultiu mediterrani a les nostres contrades

J HEERS menciona el testimoni d'un monjo franciscà que el segle XIII s'impresionava de la importància que prenia la verema en la regió francesa d'Auxerre, molt per damunt de l'activitat i la producció de cereals (56). G DUBY insisteix en aquest punt: una minva generalitzada del cultiu de cereals a les viles urbanes en benefici de la ramaderia i la vinya. El procés s'endegana al s. XIII i culminava a començaments del XIV (57).

54 AHCC Pergamins s/n; LP 1294 gener 18. 3r-3v

55 El problema de l'abastiment dels productes alimentaris el tractarem en un apartat dedicat al comerç, i no ara amb la producció Vuid 4 1. d'aquest mateix capítol

56 Jacques HEERS: Occidente durante los siglos XIV-XV Aspectos económicos y sociales (Barcelona, 1976) 74

57 Georges DUBY. "La agricultura medieval (900-1500)" Historia Económica de Europa (CIPOLLA ed.) I (Barcelona, 1979), 205

El menor desenvolupament dels centres urbans a la nostra terra ens fa pensar que aquesta especialització hi arribaria més tard. No creiem que això fos el cas de Cervera exactament, tot i que una especialització vitícola rebria el suport d'un entorn amb petits nuclis rurals que satisfessin el blat necessari en el mercat local. De fet, la vinya precisà unes condicions especials. A més de les climàtiques i topogràfiques, necessria una cura constant i ma d'obra abundant que pot garantir un nucli poblat i amb capacitat d'atreure gent de la rodalia. S'ha dit sovint que el desenvolupament de petites comunitats va lligat a la vinya, que assegurava un règim de petita propietat rural més desvinculada de les pressions senyoriales (58)

El primer tret interessant a observar és l'actitud del Consell respecte la verema. A diferència del blat, els paers manifesten una total intervenció i preocupació per la producció de vi, la qual cosa els fa dictar mesures preventives i organitzatives no només en conjuntures anormals, sinó de caràcter ordinari.

Tot sembla indicar que un elevat nombre de persones tenia vinya. El Consell repeteix sovint que tothom ha de manifestar, entre els seus béns, la quantitat de verema i de saïrà que produeix i en efecte, un repàs pels volums del Manifest ens expressen aquesta tendència generalitzada (59) Igualment molta gent tenia "vexells vinaders", tines on guardar el vi, probablement i elaboració pròpia

No deixa de ser simptomàtic que en la recepció en veïnatge de Berto Gispert, que feia alforges s'expressi que la franquesa de béns mobles que li atorgaven per 10 anys no contempla els vexells vinaders (60)

Hem de pensar que entre setembre i octubre la vila vivia una activitat superior a la normal. És el temps de collir el raïm i dur-lo als cups. Tenim indicis d'un fort moviment de gent aquells dies

Els Consell, tres anys consecutius (de 1378 a 1380) com a mínim, intentava eximir-se de la host real al·legant que tothom estava a la verema i els era impossible desatendre aquesta

58 HEERS Occidente . 112

59 Gairebé tothom, qui més qui menys, tenia algun terreny amb vinya plantada. Pel que fa al saïrà ens hi extenem més endavant tot documentat d'afirmació de la seva generalització

60 AHCC Liber Vicinorum 1391-1393, 6v

feina (61). Segons els mateixos paers, i ara sense necessitat de que ho exageressim, la vila s'omplia de gent per la verema:

"(...) e ara venemes que la gent si.nch
aplegue molta (...) per tal com inch ha molta
gent ()" (62)

Cervera es trobava aquell setembre de 1395 desassistida de oficials reials que garantissin l'ordre públic. El veguer i el seu assessor havien sortit de Cervera ja feia dies, i el sotsbatlle ho acabava de fer. Resulta que només quedava a la vila el nebot del veguer fugitiu. Amb l'avalot de gent que es prevenia, els paers defugien qualsevol responsabilitat.

D'altra banda, calia tenir satisfeta tota la massa de gent que venia de fora la vila. Per tal que no minvés aquest fluxe que repercutia en la venda de les imposicions, el Consell permetia als forasters que organitzessin taulells de joc. Però l'activitat lúdica estava prohibida als ciutadans de la vila (63).

Tota aquesta activitat es manifesta en el fet que l'any sobre, el 1389, la suma de les imposicions de vi fou de les més altes de tots els anys (64). També amb motiu de l'afluència de gent de la verema, el Consell tenia preocupacions en certes obres públiques, com ara adobar algun camí en mal estat i necessari aquelles dates (65)

Recordem, de forma un tant tangencial, que el rei havia dictat un guiatge o pretecció als qui portessin vi, gra i altres vitualles a la vila de Cervera les darreres del s. XIII. Ara, el 1384, un portaveu del Governador de Catalunya feia una crida "en la qual guiave tot hom que vingués a les venemes no contrastant que les osts fossen cridades()" (66)

61 El 1378 contra el comte de Prades, el 1379 a Piera, i el 1380 sota la presió del veguer contra el lloc d'Anglesola (AHCC Claverna 1378, 79r, 1379, 90v, 1380, 111r)

62 AHCC Consells 1395, 9v

63 AHCC Consells 1388, 53v

64 AHCC Claverna 1389, aquest any 23 000 sous; 1384, 30 000 sous, 1376, 24 540 sous, i 1372, 29 817 sous

65 AHCC Claverna 1378, 91v, Consells 1373 27v

66 AHCC Claverna 1384, 65r

Però al marge d'aquesta protecció real, hem vist que era el Consell municipal qui prenia la iniciativa en l'organització d'aquella immigració temporal.

No hi ha menció més clara que aquella decisió del Consell el primer dia de setembre de 1393:

"En aquest fo proposat en Conseyll que la venema es convenientment madura e asunada, e es mester que les venemes sien cuidades ab temps per que aquells qui han entorn de venir a les dites venemes hic puxen venir a les dites venemes per que s puxen alegrar del guiatge e franquesa que alegrar se poden los vinents a les dites venemes." (67)

Es propicia, no la importació del producte, sinó l'arribada de mà d'obra suficient que permetes efectuar la collita aviat per evitar els perjudicis de possibles accidents climàtics.

Tret de conjuntures desfavorables, la vila aplicava una política proteccionista en benefici dels productes locals. Es prohibia de comprar verema a ningú dels castells -la rodalia de Cervera- i tampoc no es permetia que la gent forània la hi vengués lliurement.

El contraban d'intentar entrar verema i fruits a la en època no permesa era conegut i perseguit per les autoritats municipals. Hi havia gent que introduïa raim amagat en mig de l'herba que collien, la qual cosa esdevenia "gran dan dels singulars", ja que a començaments d'agost estava totalment prohibida aquesta activitat. D'aquesta manera es controlava la venda del producte i el Consell aplicava una política proteccionista.

Apart d'aquesta actuació, els paers ostentaven una intervenció considerable en tot el procés de la collita. Tanta importància deuria tenir la verema, i a tants deuria afectar, que fins i tot el funcionament del Consell com a institució se'n ressentia. Un dels exemples més simptomàtics el trobem durant els primers períodes documentats. L'any 1333 no va celebrar-se cap sessió el mes de setembre, i l'assistència a les sessions d'octubre fou molt reduïda. Durant el període agrícola, i això vol dir llaurar i sembrar blat, però sobre tot dedicar-se a la verema, les sessions de la Paeria minvaven en assistència de forma molt accentuada. En la legislatura de 1332, deu consellers van disminuir el seu percentatge d'assistència, i el 1333 ho van fer setze dels vint que eren. Aquesta mateixa tendència, per bé

que no sempre tan accentuada, la trobem repetidament al Consell de Cervera.

El 1317 s'indica que els jurats (68) de la vila tenien el costum d'elegir guardians dels vinyògols i dels fruits (69). El primer volum d'actes, al qual hem fet referència, insisteix en la figura d'aquests vinyògols que vetllaven les vinyes. Els guardians havien de vigilar pels termes que no es devastés la verema ni els espelts. El Consell es venia les penyores fetes per la talla dels vinyògols, i del que se'n treia es pagava els guardians. Si això no bastava, aleshores s'afegia del comú de la vila (70). A diferència d'altres llocs, aquests guardians no eren elegits pels propietaris de les vinyes, sinó pel mateix Consell (71).

La verema no es podia iniciar fins que el Consell no ho havia acordat. Aquesta pràctica, inflexible i durament penada pels qui la desoïssin, la tenim ampliament documentada al llarg de tot el segle XIV. El 1333, per exemple, a finals d'agost: "les gens" per preveure perills de pluges o altres accidents i amb la verema ja madura, van demanar als paers que permetessin de collir el raim. El Consell, amb la crida o anunci pel mig, encara tardaria una setmana en permetre-ho. Però fins i tot les partides de la vila estaven subjectes a regulació. De primer es veremaria en les quadres jussanes i sobiranes, els primers dies del mes de setembre, i després, fins la festivitat de Sta. Maria la gent podria veremar el cor de la vila (72).

Les dades concretes variaven d'un any a l'altre, sempre en funció del madur que estava el raim (73). D'altra banda, fins

68 De 1267 a 1311 els magistrats municipals reben el nom de paers, entre 1311 i 1331, jurats; i de 1331 endavant, una altra vegada paers

69 AHCC Pergamins s/n; LP 1317 juny 1 27r-28r

70 AHCC Consells 1332-1333, 20r, 31v

71 A Lleida els elegien els propietaris de les vinyes per bé que en presència dels regidors locals (Jaime VILLANUEVA Viaje literario a las iglesias de España XVI, (València, 1821), 178

72 AHCC Consells 1332-1333, 26r, 88v. En algunes ciutats sembla ser que era usual conrear vinya dins del recinte murallat, la qual cosa ens dóna idea d'una estructura urbana poc atapeïda en les àrees laterals (HEERS Occidente, . 71)

73 1332 finals d'agost i començaments de setembre (Consells, 26v), 1362 28 d'agost fins 5 de setembre (Consells, 28r), 1373 12 de setembre fins 15 de setembre (Consells, 27v);

Sant Miquel no es podia bagotar ni dur fruites a la vila. El Consell sempre tenia la darrera paraula en la decisió, i es feia reszò de les opinions, de vegades contràries, sobre el moment més oportú per començar la collita.

L'intervencionisme del Consell pretenia protegir els interessos dels productors locals, que deuenen ser molts. Però a més, el control més estricte de l'entrada de verema els convenia per raons econòmiques. Igual que passava amb el safrà, l'import de la imposició -que es gravava als productes que entraven a la vila- suposava 1/11 part de la collita (74). Els paers assignaren guardians a tots els portals de Cervera perquè controlessin aquest tribut l'arrendament del qual a particulars de la vila beneficiava el Consell (75). El valor que ens ha arribat de les imposicions no és el total que s'ha recollit per aquest concepte de forma directa. La nostra quantitat correspon a l'ingrés del Consell en concepte d'arrendament a particulars. Hem de creure que els beneficis sovint serien superiors a allò que ingressava el municipi. Amb les comptes pertinents, i sabent que la imposició era un onzè de la collita, podríem calcular el valor monetari mínim aproximat de la verema que va entrar cada any a Cervera.

ANY	IMP	VALOR COLLITA	MUIGS	Kg	LITRES
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1337	4000	44000	733	62305	37383
1355-56	10500	115500	1925	163625	98175
1363	14210	156310	2605	221425	132855
1372	29817	327987	5466	464610	278766
1373	14989	164879	2748	233580	140148

1379 19 de setembre (Consells 1379, 33v), 1384 2 de setembre fins 9 de setembre (Consells, 30r), 1390 mitjan setembre (Consells, 93r)

⁷⁴ Es molt probable, però, que aquest dret sobre el vi canviés de proporció segons les fluctuacions econòmiques i del mercat. A Barcelona, a partir de 1391 s'estabilitzà el preu del vi i es desgrava bastant l'impost. A partir d'aquest any a la capital catalana el dret del vi era d'1/6 part i no d'1/8 (Claude CARRERE Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi, 2 vols (Paris, 1967, traducció catalana a Barcelona, 1977). A Cervera, no obstant, farem menció a una imposició que tot i rebre el nom del "vi", es gravava sobre la verema que es recollia i s'entrava a la vila.

⁷⁵ DURAN I SANPERE assenyala aquest percentatge ja l'any 1358. Nosaltres l'hem confirmat el 1378 i 1379 (AHCC Consells 1379, 33v).

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1376	24540	269940	4495	382075	229245
1378	9200	101200	1686	143310	85986
1379	7600	83600	1393	118405	71043
1380	21000	231000	3850	327250	196350
1382	14240	156640	2610	221850	133110
1383	15433	169783	2829	240465	144279
1384	30000	330000	5500	467500	280500
1385	20000	220000	3686	311610	186966
1389	23000	253000	4216	358360	215016
1395	10000	110000	1833	155805	93483

Les imposicions (Imp) estan expressades en sous [2]; el valor de la colita és el resultat de multiplicar el valor de les imposicions per onze, i també s'expressa en sous barcelonesos [3]; la quarta columna indica el volum de vi en "mugs" ((l x 10) / 60s.) [4]; multiplicar cada mug de volum per 85 Kg ens donarà el pes total [5]; i finalment el volum en litres [6]

No cal dir que tots aquests càlculs s'han de prendre amb molta reserva: compten sobre preus d'arrendament d'imposicions (i és ben normal que els arrendadors un any guanyessin diners perquè les entrades reals superessin el valor pagat, i un altre any en perdessin, perquè entrés menys verema). Per trobar el volum, apliquem el coeficient de 60 s. el mug de vi, que és un preu que apareix estable en les taxacions del Manifest des de 1340 a 1382; per acabar, considerem el mug amb més de dos quintars de pes, la qual cosa implica que el volum d'un mug equivalia a uns 85 quilograms, mesura que s'aplicava tant a líquids com a productes sòlids (76)

Prenent com a base els càlculs que presentem, el promig anual de verema que entrava a Cervera, entre 1355 i 1389, era de 281.082 Kg. Això implica que aquest volum suposava un consum diari de 770 hg. de verema, no pas de vi, per tota la vila. Amb els mitjans de començaments de segle actual, força rústecs encara, s'aconseguia de treure uns 60 litres de vi de primera premsa per 100 kg. de raim. Avui la proporció ha pujat al 80%. Nosaltres prendrem en consideració la proporció del 60%, comptant que el vi bebible d'aquell moment podia sofrir més d'una premsada, i que els mitjans tècnics de començaments de segle no alteraren de forma radical el rendiment del procés (77)

Deis nostres càlculs indicatius, repetim un cop més: se'n desprèn que la vila consumia un promig de 168 649 litres de

76 Segons DCVB VII 640

77 He d'agrair les encertades notícies oferides personalment per Mateu CARBONELL. Del mateix autor podem veure El vino de Cervera y la alta Segarra

vi anual; o el que és el mateix, només 462 litres diaris. Si prenem en consideració el costum de l'època, on el vi s'inclouïa de forma contundent i generalitzada en la dieta de la major part de la població, resulta ser que aquest acopi de verema i de vi era insuficient. Efectivament era així si comptem que cada família (loc) només consumia 2 litres diaris, quantitat que fàcilment deuria superar-se. De ser així, només tenien vi per unes 250 famílies (78).

Sia com sia, i hem vist que aquest càlcul no es concloent, ens inclinem a pensar que la producció de verema o raïm a Cervera i les rodalies era força important, però suficient només per abastir el mercat local -no sabem bé si totalment- i sense capacitat de ser un centre d'exportació. En aquest context s'entenen les mencions sovintejades sobre el guiatge reial de dur vi a la vila, i les facilitats per fer venir veremadors. La política del comú era proteccionista però només en un primer moment, el suficient per permetre que entrés tota la verema dels veïns de la vila. Un cop els productors domèstics havien entrat i utilitzat el mercat local, aleshores era permesa i incentivada la importació de vi

2.2.3. La producció de safrà

El safrà és una planta herbàcia vivaç de la família de les indàcies de flors grosses amb sis pètals i tres estigmes. El seu conreu precisa unes condicions climàtiques determinades: estius calurosos i secs, i tardors dolces però fresques amb hivern no excessivament rgorós que poden gelar aviat la planta. El cultiu del safrà és delicat, lent i precisa força mà d'obra, ja qual cosa el fa un producte que necessita més dedicació que no pas el cereal. La recollecció del safrà es fa a la tardor, tot coincidint amb la verema. La cura que s'ha de tenir en la desmembració dels estams fa que sigui una feina prou apta per les dones. Cal replegar moltes flors de safrà perquè quedi una part de producte utilitzable

Però el safrà no s'utilitza només com a espècia en el condiment dels aliments, sobre tot fou un producte conreat amb finalitats industrials ja que s'usa en la tnyeria dels teixits. Per un motiu i per l'altre fou un producte molt preciat i semulava que donava bons beneficis als cultivadors. Molts treballs d'àmbit general esmercen una especial atenció al conreu

78 Sobre l'alimentació medieval ens hem servit dels treballs de Prim BERTRAN ROIGE "El menjador de l'Almoina de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338" *Ilerda* XL (Lleida, 1979), 89-124. I Louis STOUFF *Revêtement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles* (Paris, 1970), 29

i al comerç del safrà (79). El mateix DURAN i SANPERE ens adverteix de la importància que havia adquirit a Cervera.

Segons indica C. CARRERE, Cervera va ser un dels principals mercats del safrà de Catalunya entre els s. XIV i XV, juntament amb Vilafranca del Penedés, Igualada, Santa Coloma de Queralt, Tàrraga i Balaguer. Cervera es trobava a més, al bell mig de la ruta del safrà, que corria de Lleida (amb la proximitat d'un gran centre productor com era l'Aragó) a Barcelona (80). La documentació conservada a Cervera sembla confirmar aquesta opinió, tot i que no hem trobat referències concloents. DURAN i SANPERE parla d'unes disposicions municipals sobre l'arrendament dels drets de la vila en les vendes del bri de safrà (81). No sabem si es referia a unes ordinacions extraordinàries -que nosaltres desconeixem- o bé a disposicions ordinàries i menudes del Consell. El mateix autor es fa ressò de l'existència sovintajada de safrà en els documents de les vendes de peces de terra.

D'altra banda, el jesuïta Pere GIL, pels volts del 1600 anunciava que:

"Safrans se cullen en moltes parts de Catalunya, especialment en les viles i llocs del Pla d'Urgell i de Segarra i altres. Cullen-se en molta abundància i guany qui els p'anten i fan(...)" (82).

El que sí és evident, és que molts habitants de Cervera feren safrà. Així ho demostra la lectura dels volums del Manifest que anotaven les propietats mobles i immobles de la majoria de veïns (83). L'any 1379 el Consell insistia que tothom hauria de

79 Pot veure's per a una zona propera a Cervera, Agustí ALTISENT: Les granges de Poblet al segle XV. Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes (Barcelona, 1972); J. SEGURA i VALLS: Història de la vila de Santa Coloma de Queralt 124-127.

80 CARRERE Barcelona 1380-1462... 1369

81 DURAN Libre... 439

82 DURAN Libre... 439

83 Un sondeig al volum de Manifest de CC de 1369 revela que no només els pagesos s'havien a p'antar safrà, sinó que d'altres col·lectius socials també van decidir d'explotar aquesta planta tan rendable. L'any 1369 manifestaven tenir safrà un teixidor (41 v.); Ramon de Vilaplana, notari (46 r.); Pere Meià, mercader (47 v.); Pere Serra, guixer (49 r), etc

garantir amb jurament que pagava segons allò que realment tenia de safrà. Anteriorment els paers ja havien anunciat que tothom havia de manifestar el safrà i la verema que tenia. Malgrat el jurament de no cometre frau en la declaració, per ordre del Consell quatre prohoms de confiança van triar dotze dies per estimar el safrà que els veïns de Cervera tenien pels termes a fi i efecte de contribuir al comú amb l'onzena part de la collita (84).

El safrà es produïa a Cervera, però també per la comarca, com assenyalava aquell jesuïta. El Consell havia obert negociacions per comprar safrà d'en Bernat Lambart i abans de tancar el tracte es desplaçava a Montcortès per examinar-lo (85). Un altre veí de Cervera, Bernat Figuer, tenia safrà plantat dins el terme de Montpaó el 1393. El pavorde de lloc li requeria el pagament del delme en florins i no en diners (86)

Tot i que el Consell acostumava intervenir en molts assumptes, les referències al safrà ens fan pensar que el seu interès no era arbitrar. Una primera intervenció institucional data de 1337 i és d'origen reial: el monarca havia fet una còpia ordenant que tothom fes bon safrà sense "grochs e sens tot encamarament" (87). Pere III es va manifestar enèrgic en mesures contra el frau del producte. Només cal recordar les Corts de Perpinyà de 1351

"A totre matena de falsar safra ordenam e statum, que qualsevolque de haver falsat era convençut, perda lo puny, ajustant, que safrà falsat en poder del falsador, o qualque altre trobat, en tota manera sie cremat" (88)

Per la seva banda, els paers, elegixen càrrecs per reconèixer el pes i la qualitat del safrà que es venia a la vila. Això ho feien com a mínim, des de 1332. Aquests vigilants cobraven quatre diners dels venedors de Cervera per cada taulerell que controlaven. Els venedors de safrà de fora de Cervera, en canvi, no havien de pagar res (89). A més a més d'aquests guardians del pes i la qualitat, el Consell taxava un salari per

84 AHCC Consells 1379, 33v, Claveria 1379 91v, 105v

85 AHCC Claveria 1372, 21v

86 AHCC Consells 1393, 30v

87 AHCC Claveria 1337, 42r

88 CYADC I, 9, 7, 1

89 AHCC Consells 1358, 49r

aquells altres prohoms que anaven pels termes de la vila a estimar les propietats dels veïns.

Com en la resta de productes que eren objecte de mercadeig, el consell de la vila manifestava un viu interès per aquest tràfec. L'import de la imposició del safrà era calculat en una onzena part de la collita; el mateix que la verema. El Consell no cobrava directament l'import de les imposicions, sinó que arrendava, a qui oferís un preu més alt, el cobrament de l'impost per un període determinat. Però a més a més de taxar-se l'onze de la collita, que ja havia estat estimada o manifestada, el Consell també gravava la venda del bri de safrà. DURAN ens explica que l'any 1353 "el venedor havia de pagar d'impost un diner per cada lliura de preu, mentre que al comprador li corresponia de pagar el doble", tot i que després era remunerat amb una tercera part dels bans imposats als que feien frau en el producte (90)

Però aquesta política municipal, beneficiosa pel Consell si hom l'acceptava i el comerç rutilava, declinava forçosament quan els mercaders mostraven el desacord. Amb la vila veïna de Tàrraga com a mercat rival -competència per proximitat-, era menester buscar un equilibri entre els beneficis dels mercaders i els ingressos de la Paeria. Això no sempre era fàcil: el 1362 els mercaders de Cervera estaven queixosos perquè obtenia pocs beneficis. Per aquest motiu decidiren de vendre el safrà produït a la mateixa vila als mercats veïns de Tàrraga i Vilagrassa que gaudien d'ordinacions més suaus. Una conseqüència d'això era que l'arrendament de la imposició del safrà perdia atractiu i ningú no volia comprar-la. Els paers es mostraven preocupats i intentaren d'evitar que els mercaders se'n anessin fora a vendre el safrà de Cervera (91)

Mercaderia valuosa com ara el safrà, i subjecta a oscil·lacions en un preu que s'acostumava a decidir en el centre consumidor de Barcelona, el Consell va utilitzar-lo com a mitjà de finançament. Hem documentat uns casos on els paers compraven una quantitat de safrà amb la intenció de fer benefici amb la revenda. Es comprava la planta com qui fa una inversió de capital (92).

El dinamisme del mercat safraner de Cervera continuava a mitjan segle XV, quan el 1430 els paers de la vila s'adreçaven als de Barcelona proposant l'adopció coordinada d'unes mesures que evitessin el frau en la qualitat del producte. A Cervera, i a

90 DURAN Llibre, 439

91 AHFC. Consells 1362 (desembre 28), 10v

92 AHCC Clavaria 1379, 72r

d'altres mercats importants, hem vist que els guardians del pes ja existien des de començaments del s. XIV. Ara s'elegiren dos mercaders de far i entesos per a que determinessin si un safrà objecte de queixa era fraudulent o no (93).

Després del que hem vist, podem concloure que, efectivament, el mercat del safrà de Cervera ja era important al segle XIV, i que ho era perquè la zona era una bona productora de la planta. El cultiu multitudinari de safrà entre els veïns, la intervenció interessada del Consell, la relació amb el Consell barceloní, la insistència que tothom revelés quan en tenia...etc, tot ens fa pensar que Cervera i la comarca era un important centre productor i exportador.

Atenent als ingressos del Consell en concepte d'imposicions, el safrà acostumava ser el quart producte més rendible. Els productes que tenien un arrendament més alt eren el vi, la carn i el pes dels molins. Després d'aquests ja venia el safrà, i amb quantitats força semblants al preu del blat. A diferència del vi que es pagava pel que s'entrava a la vila, amb el safrà no resta clar si la imposició requeria només sobre el safrà que entrava a la vila per ser venut, o bé també a les plantacions dels propis veïns, que, d'altra banda, ja s'havien vist obligats a manifestar-les i ser taxades (94)

El valor de l'arrendament del safrà oscil·lava força d'un any a l'altre. L'any 1337 va ser que el es cotitzà més alt, amb 5000 sous, i el 1380 es quan va caure més baix, a 1.600 sous.

Malgrat la queixa dels mercaders del safrà aquell any de 1362, molestos pel minso benefici que els reportava la venda,

93 CARRERE Barcelona 1380-1462, 1376-377 També DURAN i SANPERE reproduïx les explicacions dels paers cerverins respecte els fraus i el producte del safrà de la vila (DURAN Llibre... 440-441).

94 DURAN i SANPERE sembla considerar que la collita dels veïns també havia de pagar imposició, en una onzena part: "L'import de la imposició del safrà era calculat l'onzè de la collita, tal com era avaluada la imposició de la verema. El cobrament era encantat i concedit al mes dient" (DURAN Llibre... 440) Però al mateix temps parla "de les disposicions municipals sobre l'arrendament dels drets de la vila en les vendes del bri de safrà (DURAN Llibre... 439). D'altra banda, nosaltres ens inclinem a pensar que la collita era taxada a part recordem que quatre prohoms trigaren dotze dies per estimar el safrà que hom tenia pels termes a fi de pagar-ne l'onzè (AHCC Claveria 1379, f05v). Tampoc ens diu que pel pagament de l'onzè es compti el que s'ha anunciat i després es calculi el que ha de pagar cada safraner (AHCC Consells 1379, 37v).

els anys 1360 i 1363 van ser dels que s'aconseguí més diners de l'arrendament. D'altra banda, és interessant de contrastar la tendència de la Imposició del safrà respecte la tendència del blat (Vid. GRAFIQUES corresponents a cap. VII. 3.).

De l'any 1355 fins 1378 la Imposició del safrà sempre fou superior al valor de la del blat; a partir d'aquest moment les quantitats són semblants. Observem també que, o bé la producció o bé el preu del safrà van anar a la baixa de forma general. Les xifres més altes les trobem des del 1337 fins 1376, i esporàdicament 1384. Va baixar el preu després, amb la minva corresponent de la Imposició? De les incursions que hem efectuat als volums del Manifest, es desprèn que les taxacions -i per tant el preu- del safrà van variar relativament poc. Però estem parlant de taxacions o estimes que també oscil·laren.

C. CARRERE ha llençat una hipòtesi ben interessant (95). L'autora es qüestiona si la importància que va prendre el conreu del safrà no va ser a espalles del conreu i la producció cerealística. Sembla clar que en general, a Barcelona i força ciutats van estar molt sovint a l'aguait de l'arribada de forments. A Cervera mateix podem observar després les mesures inflexibles per a que no surti gra de la vila. Mentre que el tractament de la flor del safrà es feia dins l'àmbit domèstic i com a feina complementària, el conreu d'aquesta planta precisava terres bones. No podia fer-se "a més a més" del blat. La terra bona, o era dedicada al cereal, o bé ho era al safrà. A aquest panorama, afegim encara l'hegemonia preponderant de la vinya. Les conjuntures difícils aviat vulnerarien unes ciutats no prou autosuficients de blat, però riques, això sí, per la venda de safrans. La importància financera del safrà no hagués existit sens una bona entesa, exposa CARRERE, entre "els mercaders explotadors i els productors rurals, i la prosperitat dels segons depenia, en part, de l'èxit dels primers(...) i adhoc (la solidaritat) entre productors rurals i burgesia rendista" (96). Però el blat que li mancava a Cervera, a diferència de Barcelona que l'enportava de Sicília, podia cobrir-se en un mercat intern que canalitzava els excedents -normalment amb relativa facilitat- de la rodalia rural.

95 CARRERE Barcelona 1380-1462 1377-378

96 CARRERE Barcelona 1380-1462 1377

2.2.4. Altres cultius

Hem cenyit el nostre breu comentari a tres productes que van tenir una incidència econòmica especial o rellevant (97). No hi ha cap dubte que Cervera deuria produir d'altres béns de la terra, però ja en proporcions molt menors i sense massa significància en l'activitat econòmica general. Una característica de les societats pre-industrials precisament és l'existència de certa diversitat de béns en una mateixa àrea, dins les limitacions climàtiques, i geogràfiques. La resta de productes deuria explotar-se de forma marginal i a escala domèstica, però no destinats a l'exportació i al mercat més llunyà, com el safrà, ni tampoc prenent les proporcions del vi. Però el mercat local, i la fira, bé deurien estar nodrits i farcits de diversitat (98).

Com ja hem dit, els primers documents, a més de la vinya fan referència a l'existència d'horta (99). I és ben lògic, tant per la necessitat de productes alimentaris, com per les facilitats que oferia la vall d'Ondara, amb aigua suficient -en un principi- i terreny pla. A més a més l'urbanisme de la vila no era pas atapeït com foren les ciutats modernes. Tot sembla indicar-nos que les construccions estaven força espaciades, i més a la part del rabal o Cap Corral. La zona corresponent al Carrer major, en canvi, permetia tenir horts a la part de darrera de cada casa. Els horts, per tant deurien ser un element habitual del paisatge urbà dins i fora dels murs (100).

Molt esporàdicament trobem alguna menció de la fruita i dels arbres fruiters. El 1333, per exemple, el Consell es disposa a solucionar els robatoris de sarmoners, mallois i arbres

97 Per a una visió general però seriosa del tema, cal veure Slicher VAN BATH: Historia Agraria de Europa occidental (500-1850), (Barcelona, 1974).

98 Un panorama molt interessant i complet sobre els productes alimentaris i la producció agrícola, per bé que en el marc de Barcelona, el trobem a CARRERE Barcelona 1380-1462, i 318-377

99 AHCC Pergamins s/n; LP 1186 maig, 4r i encara els documents de les dues donacions a Sant Pere el Gros (AHCC Pergamins 1, 1072 juliol 26, Pergamins, 2, 1108 febrer 16)

100 El volum de Manifest de CC de 1369 conté moltes mencions a "orts". Però algunes revelen clarament que alguns horts estaven dins del nucli murallat: Ramon de Vilaplana en té un al carrer de Ramon Serra (46 r.); Antoni de Vilaplana té cases i hort en un carrer (46 v.); se cita un hort al carrer de les Verges (53 v.), etc

fruiters (101). En un altre moment, els paers es queixen de que algunes persones que van a espigar i fer herba per terres on hi ha vinya, sota aquesta herba amaguen verema i també fruita, que entren clandestinament dins la vila (102). A quina fruita es refereixen? Sembla ser que la fruita com a postre és un costum recant, el mateix postre en si ho és. És fàcil que es referissin a codonys, figues, ametlles, olives, mangranes... i fruits secs en general. Atrament no hem d'oblidar que la fruita cuita era un ingredient usual de la cuina medieval (103). Un desembre de 1378 el clavari anotava que havia caigut molta llenya dels ametllers, possiblement a causa de la nevada d'aquells dies (104).

Entre els cereals, a més del blat, hem pogut documentar el conreu d'altres varietats: avena, o civada, i ordi (105). Són plantes herbàcies de la família de les gramínies i de ciclo anual. L'ordi era un dels principals aliments del bestiar i producte bàsic en l'elaboració de cervesa que sobretot es produïa on no hi havia vi. Fins al segle XVIII el conreu de l'ordi havia estat tant o més important al del blat, degut a la seva resistència a les secades i a la menor exigència de nitrogen. L'avena o civada, de la mateixa família, tot i tenir alguna utilitat en l'alimentació es conreava sovint pensant amb l'aliment del bestiar, ja que una baixa proporció de gluten impedeixi que pugui pastar-se com el blat, tot i d'alta quantitat de lípids i proteïnes.

101 AHCC Consells 1332-1333, 50v.

102 AHCC Consells 1377, 34v.

103 La documentació medieval referent a l'alimentació posa de manifest sobretot la importància dels fruits secs (ametlles, pinyons, avellanes i nous) com a ingredients necessaris per a la "picada" usual en la cuina catalana. Aquesta informació ens ha arribat del Regiment de Sanitat d'Arnau de Vilanova (s. XIII); dels Proverbis del Tronc Vegetal de Ramon Llull (s. XIII); de Com usar be de beure e menjar i Contes e faules d'Eiximenis (s. XIV); del Llibre de les dones de Jaume Roig (s. XV), del Llibre de Sent Soví (s. XIV), i en el Llibre de doctrina per a ben servir de tallar y del Art del Coch (s. XV). Pot veure's sobre el tema Josep LLADONOSA GIRO: La cuina medieval catalana (Barcelona, 1984), i Eliana THIBAUT I COMELADE: La Cuina medieval a l'abast (Barcelona, 1986). Sobre el tema, i en particular respecte de la condimentació, cal veure Josep GARCIA FORTUNY "La condimentació a la Catalunya medieval. Aportacions per al seu estudi", dins de l'interessant volum miscel·lani Alimentació i societat a la Catalunya medieval, 51-70.

104 AHCC Clavaria 1378, 89v.

105 AHCC Consells 1332-1333, 109v, 1372, 31r

2.3. Els Carnissers i la Ramaderia

Tot sembla indicar que la inclusió de la carn en la dieta alimentícia dels medievals és un fet usual, i això tant en el món rural com en l'urbà (106). Igual que amb d'altres aliments, el Consell de la vila mantenia una política activa que garantís l'abastiment continu de carn a un preu i d'una qualitat acceptable (107). Aquest fet confrontava molt sovint els interessos de la universitat amb els del col·lectiu de carnissers. El règim de l'assortiment de carn a les viles i ciutats catalanes no va ser a tot arreu el mateix. Mentre que a Cardona la camisseria era del municipi i el Consell l'arrendava als carnissers que es nodrien de la carn que hi duïen els ramaders, a la Seu d'Urgell en canvi els carnissers tenien els seus propis ramats i els explotaven pel seu compte (108). El cas de Cervera s'assembla al de la Seu, per bé que els carnissers també eren els propietaris dels ramats que assortien de carn la vila. Però el servei de la camisseria era regulat pel municipi que negociava les condicions de la venda amb els carnissers (109).

D'una banda hauríem de destinar el consum de carn a un menú que en molts casos procedia del vituallament de la família. Era ben normal que les famílies pageses -la majoria d'una comunitat com la nostra- tinguessin també els animals que

106 Louis STOUFF: Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles (Paris-La Haye, 1970). Jean-Louis FLANDRIN: "Historia de la alimentació: por una ampliació de las perspectivas", Manuscrits (Revista d'Historia Moderna) 6 (Barcelona, 1987), 7-30. I més recentment pot veure's, com deiem, l'obra col·lectiva editada pel CSIC, amb introducció d'A. RIERA: Alimentació i societat a la Catalunya medieval (Barcelona, 1988). Respecte de la carn i el peix, Josefa MUTGE I VIVES: "L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV", Alimentació i societat.

107 El 1337 el municipi ja feia un advertiment als carnissers per a que no inflessin la carn, cosa que evidencia l'ús d'aquella pràctica (AHCC Claverna 1337, 34r)

108 Carme BATLLE: La Seu d'Urgell medieval La ciutat i els seus habitants (Barcelona, 1985).

109 Sobre la ramaderia a Catalunya, el treball més recent i complet és el de Pim BERTRAN ROIGÉ "L'augment de la ramaderia" Història de Catalunya III (Ed. Salvat, Barcelona, 1985), 167-175.

els facilitessin bona part de la carn que consumien. Però apart, trobem aquella carn de les bèsties "grosses" que estava totalment regulada pel municipi. Els paers atorgaven als carnisers un o més taulells per vendre la carn que escorxaven i tallaven; fixaven els preus de venda, i tenien cura de la qualitat i de l'aspecte sanitari de la distribució (110).

L'oferta de carn era força variada. Amb motiu de la fixació de preus pel Consell, la primavera de 1332 trobem que hi havia moltó, vedella, bou, porc fresc, carn salada, anyel i ovel·la, boc o crestat, cabra i cabrit. Però el Consell establia força divisions dins d'un mateix producte. El moltó, per exemple, podia ser primal, o ja de tres dies; la cabra es trobava al costat del cabrit de llet, del que feia una lliura o més de pes, i del crestat; també el vedell es classificava entre el de llet i el que encara no havia tret dents; el porc es presentava fresc, en carn salada i primerenc (tosiç primal). Era tasca encomanada als paers que la vila estés ben bastida de tots aquests productes (111)

Els consells de les ciutats no regulaven sols el preu, que canviava tres o quatre cops l'any, sinó que també tenien cura de la protecció de la producció. A finals de 1362 havien prohibit

110 Vid Prim BERTRAN I ROIGE "L'assortiment de carn a Cardona (1419-1425)", Cardener 3 (Cardona, 1986), 101-110. La regulació local de la venda de carn es reflecteix en les ordinacions municipals dels consells a la Baixa Edat Mitjana. Alguns exemples de Valls, Balaguer, Sant Celoni, Solsona o La Seu, poden veure's a Francesch CARRERAS I CANDI "Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)", BRABLB XI (Barcelona, 1923-1924), 61, 137-138, 281, 289, 319-320; XII (Barcelona, 1925-1926), 375-380

111 Això no obstant, l'abastiment no deuria ser absolut ni continu per totes les carns. El novembre de 1379 el noble Hug de Cervelló precisava un quarter de bou -la carn més barata, per cert- o mig de vedella. Els paers, que es posaren a la seva disposició ràpidament, hagueren de comunicar-li la trista notícia que, segons els carnisers, no hi havia cap bou i sols un vedell que tenia un pastor, i que era molt car. La conjuntura del comerç, el temps de la matança, etc. deuria fer que el proveïment fos més o menys fluit segons les èpoques (AHCC Consells 1379, 42r). A Cardona, particularment, el Consell pretenia tenir la vila bastida com a mínim de moltó tot l'any, de crestó o de boc castrat entre l'abril i el juny, de bou els dissabtes d'abril a desembre i en un sol establiment, de porc tot l'hivern a partir del desembre, i d'ovella de setembre a novembre (BERTRAN ROIGE "L'assortiment de carn a Cardona", 105)

de matar o prendre coloms i conills per qualsevol mitjà o enginy (112). El mateix Alfons III, a les Corts de Montblanc, havia regulat la cacera d'animals per tot el regne (113). A més de les perdius, també es prohibia matar ovelles per vendre-les si tenien més de dos anys; i vendre anyells els pròxims deu anys. Hem de suposar que la mesura obeïa a un consum que posava en perill la producció dels anys veniders.

A nivell local, era el Consell, amb l'aprovació del batlle, qui tenia cura tant del preu com del pes de la carn (114); va ser aquesta jurisdicció que els permetia de canviar el 1337 la capacitat de lliura de carn, que passava de 32 onces a tenir-ne 36 (115).

El paisatge agrari i també l'urbà estaven relativament condicionats per l'activitat ramadera. Els ramats i les bèsties més grosses ocasionaren freqüents disputes entre els amos dels ramats i els propietaris de vinyes i conreus.

D'una banda sembla que de vegades les bèsties estessin dins la vila. És així que s'autoritza els llauradors que conduixin fora els animals i els fixin en termes erms per no molestar ningú. A més a més, el Consell acorda i permet que tothom qui ho desitgi pugui tenir un parell d'anyells a casa seva, però que no els treguin a pasturar per la vila sinó en les propietats de cadascú (116). Se'n desprèn d'aquesta nota que l'autoabastiment familiar deuria ser força extès i pràctica comuna. No només els ramaders tenien bestiar. Veurem que els

112 AHCC Consells 1362, 11v.

113 "Dins deu anys ningu gose pendre, o matar perdius, sino ab aucells, de la festa es a saber de la Pascua de Resurreccio fins a la festa de Sant Miquel de setembre, no gose destruir los nius de perdius. E ye ningu no gose penre coloms de altri ab ensas, cimbell, o llit, o en altra manera, sino ab aucells, e que contra los contrafaents sien imposats bans convinents, per aquells qui han acostumat imposar bans per los locs o temens" (CYADC I, 4, 4, 1)

114 AHCC Consells 1358, 42v

115 Aquest canvi va motivar les queixes dels arrendadors de les imposicions d'aquell any, que hagueren de ser indemnitzats amb 120 sous pel Consell (AHCC Claveria 1337, 39v) Les 36 unces per lliura era el valor més comú; equival a uns 1 200 grams.

116 "(...) volch e acorda lo Conseyll que tot hom qui vuylle tenir en son alberch anyell 1 o dos, que ho puxen fer ab que no.l aien pasturar de fora sino en lurs troces" (AHCC Consells 1388 29v)

llauradors, desocupats bona part de l'any, empraven el seu temps i cercaven una subsistència més ferma amb el bestiar a la vila. Però el més usual deuria ser tenir els ramats pel terme de Cervera. El 1372 els germans Moxó i Pere Castellet, carnisers tots, s'havien compromès a abastir la vila de carn. Ara demanaven al Consell que els permetés de tenir el bestiar per matar en bones pastures que tenien dins els alous que estaven al terme de la vila. La documentació no ens permet de conèixer quins eren els límits del terme de Cervera. Unicament l'emplaçament de les creus dites de terme poden suposar una ajuda per aproximar-nos al problema (117). El centre urbà edificat rebria, probablement, el nom de "cor" de la vila, o la vila a seques.

Com hem indicat abans, l'activitat dels carnisers topava sovint amb d'altres interessos i col·lectius de la comunitat. A part de les contradiccions econòmiques amb els regidors, el Consell es fa ressò de contínues disputes entre els propietaris dels ramats i els pagesos. El bestiar dels primers entrava als horts i causava danys que augmentaven la tensió social quan els mitjans de subsistència no eren massa abundants.

Una de les ensopegades conegudes data del setembre de 1395, i és força interessant per calcular el rangue social i polític d'aquells ramaders. Segons decidí el Consell, els ramats dels carnisers no podien penetrar ni a les vinyes ni a les eres dels ciutadans de la vila; del contrari s'establí que el bestiar en qüestió fos perdut beneficiant-se el batlle amb 1/3 part, els paers d'una altra i igualment l'acusador. Els carnisers van oposar-se obertament a aquesta cnda. Consideraven que el seu ofici ja estava prou regulat; reivindicaren seguir amb els bans que ara acostumat i que els paers revoquessin la darrera cnda. Els carnisers amenaçaven aró deixar de tallar l'anydemà, que era diumenge. Tractant-se com sembla d'un col·lectiu força influent i poderós, els paers no podien fer altra cosa que deliberar de nou l'acord i prendre una nova decisió, si s'esqueia. L'abastiment de carn posat en qüestió i un enfrontament obert amb els carnisers, les bèsties dels quals perjudicaven la vinya a plena collita, era el problema. Els paers diplomàtics com era costum, sancionaven

"que sien reconeguts los capitols que son entre la vila e los carnicers, e que aquells los sien servats segons que es acostumat e ab los bans acostumat; e lo batlle, si no es acusiunt, que no.n haye deguna part()"

Els revocava així l'amenaça de prendre'ls el bestiar si aquest envaia la vinya. Però els paers, per no aparentar ser vençuts i dissimular llur autoritat afirmen

117 Vid. cap 1 2 d'aquest mateix treball

"que si els (els camissers) maten ni fan metre bestiar en vinyes ni (eres) dels prohomens de Cervera d'aci a xu dies miyant los mes de huytubri(...)"

se'ls aplicava aquell ban vigent que reclamaven, però de forma íntegra, i no se'ls farà miraments i "cortesies en los mitigaments com los son stats feyts fins al dia de huy" (118).

Les ordinacions municipals, prou específiques, ja contemplaven el cas de la invasió del bestiar a les vinyes, però la seva aplicació sembla que s'havia relaxat. De tota manera ens dona la impressió que els camissers eren un grup social important econòmicament, tot i que els seus beneficis es veien mediatitzats per les disposicions municipals. El batlle reial, a més, quedava exclòs -com era costum, diuen- dels beneficis dels bans imposats a camissers. Però aquesta fretura en controlar les bèsties només es manifestava mentre durava la verema, ja que es menciona mitjan d'octubre com a data de vigència estricta del precepte. Una vegada més, la vinya premia relleu davant de qualsevol activitat. Però en aquest cas, l'activitat ramadera no sembla tan llunyana, en importància, a la vitícola. La vinya és essencial, però alhora es revoca una normativa nova que accentuava aquest predomini del vi enfront la ramadera. No en va la imposició del vi i de la carn s'alternaven el primer lloc en importància. Tampoc era casualitat que els regidors insistissin, precisament, que calia manifestar tant el vi com el bestiar (119)

La imposició de la carn era molt rendible pel Consell, i competia en quantia amb la del vi i del pes dels molins. En canvi, una altra imposició, la de les bèsties (que no tenia per objecte l'abast de carn), era la més baixa de totes les que s'arrendaven. Els ingressos per la carn havien arribat a suposar el 40% del total de les imposicions en el millor dels casos, i la meitat d'aquest percentatge en les ocasions maldonades (120). El pes d'aquesta imposició és considerable quan pensem que eren 13 els productes que ingressaven per aquest concepte. Pel que fa al vi, al mateix temps que la carn arribava al límit, suposa no res menys que el 54,0% de les imposicions. En canvi, el seu moment baix era del 18%. La proporció mitjana de la carn era d'un 28,1%

118 AHCC Consells 1395, 7r. Era el dia 6 de setembre, a plena verema

119 AHCC Consells 1377, 12r

120 A Barcelona aquest percentatge va arribar a 36'19%, segons J BROUSSOLLE. Vid també CARRERE Barcelona 1380-1462, I, 321, nota 13

a un 34,0% el vi. Aquests dos productes sols ja abastien gairebé 2/3 parts del que es recullia en concepte d'imposicions.

Anys	VI		CARN	
	Absolut sous	%respecte total imp.	Absolut sous	%respecte total imp.
1363	14210	-	14133	-
1372	29817	40,9	14800	20,3
1373	14989	27,8	14769	27,4
1376	24540	41,8	14025	23,9
1378	9200	22,2	12920	31,2
1379	7600	18,5	13100	31,9
1380	21000	37,3	14000	24,9
1381	14240	30,5	12940	27,7
1383	15433	29,5	15735	30,1
1384	30000	36,6	19000	40,5
1385	20000	54,0	15000	40,5
1389	23000	35,5	18500	28,5
	mitjana	34,0%	mitjana	28,1%

Si aquest tràfec de carn dins la vila reportava bons beneficis al Consell, també ho deuria fer pels que s'hi dedicaven. CARRERE ha documentat casos que els fills dels carnisers esdevenien mercaders, tot aprofitant la lluna dels ramats que compraven i amb el benefici de la venda als menestrals que treballaven el cuir de les pellis de les besties escorxades (121). Nosaltres hem trobat algun cas que podria de tractar-se dels mateixos individus: seguir el procediment invers. Un Jaume Moxó era mercader pel 1360, i el mateix antropònim consta com a carnisser dotze anys més tard (122). A més, Jaume Moxó fou paer als volts de 1352 i un altre cop el 1361. El mateix ens passa amb Berenguer de Vergos fill d'en Nicolau, mercader el 1337, i

121 BROUSSOLLE "Les Impositions " i CARRERE Barcelona 1370-1462 I, 322

122 Respecte la importància social dels carnisers, que nosaltres no hem pogut precisar, cal veure Carme BATLLE i Lluïsa RAMOS "Contribució a la història dels oficis de Barcelona els carnisers del segle XIII", Quaderns d'Estudis Medievals 1 (Barcelona, 1981), 310-317, i també Carme BATLLE i Maria KLIEMANN "Contribució a la història dels oficis a La Seu d'Urgell Els carnisers (1250-1350)", Urgellia 5 (La Seu, 1982), 221-280

carnisser per 1356. En tot cas, dels germans Moxó -Pere i Jaume-, i Pere Castellet, els tres carnissers, reconeixen tenir bones pastures en els alcus que tenen pel terme de Cervera (123).

Les dissensions entre carnissers i Paeria són constants. Al Consell l'anima la sola idea que la vila estigui bastida de carn sempre. Vetllarà el preu, el pes i la qualitat. Els carnissers volen un tracte que els permeti augmentar els beneficis per diferents mitjans. El tira i arronsa serà un joc constant.

Un intent dels carnissers era vendre carn a d'altres viles faltades. Fins i tot hi havia la possibilitat de vendre carn a Lleida, en perjudici de la pròpia vila. Tot depenia si les ofertes locals esdevenien millors. Un diner més per lliura de pes era suficient per dissuadir-los. La llei del mercat ja influïa e's preus, tot i la intervenció política.

Una de les primeres reivindicacions dels carnissers era la formació de companyies importants. El 1358 sembla ser que ja estava permès l'associació de 2 ó 3 carnissers en una sola taula. Però els carnissers reclamaven la companyia de varies taules, la qua' cosa suposava una tendència cap al monopoli. Emparant-se amb un privilegi passat, que desconeixem, també es pretenia de tenir definitivament el bestiar dins els termes, extrem que ja hem comentat. No sembla que els regidors fossin massa proclives a les reivindicacions d'aquest moment. Amb el suport del batlle, les grans companyies continuaren prohibides i el bestiar podria estar pels termes sols de forma circumstancial (124).

L'any 1362 els clams dels carnissers es repeteixen. Desitzen un nou augment del seu benefici i també negocien la quantitat de moltons que podia replegar cada taulell. La inflexibilitat de les autoritats -responent que si no estan d'acord ja en buscaran d'altres- contrasta amb els resultats de la negociació. Finalment s'atenen algunes peticions i els carnissers podran tenir 20 moltons (per taulell suposem) com era costum, i no 10 com pretenien els paers (125) Dotze anys després sembla ser que les unitats per taulell baixaven a set

Malgrat els intents del Consell, es reconeix que la vila no sempre té prou carn: el 1372 falta molto i no es troben carnissers sinó dos; el 1373 es pensa ja en cercar carnissers per l'any vinent; el 1378, i per discordancies amb els que hi ha,

123 AHCC Consells 1372, 20v.

124 AHCC Consells 1358, 22v, 42r.

125 AHCC Consells 1362, 17v, 19v

n'han de buscar a fora; el 1388 ja es planifica i es parla de qui tallaria carn l'any sobre, quan encara falten 10 mesos (126).

Els consellers davant les consultes dels paers, defugen, buscar solucions i només repeteixen que la vila estigui ben bastida de bones carns. La feina recau, una vegada més, en els paers. Molt sovint les dissensions, a cops irreconciliables, provenen del desacord del preu a que s'ha de tallar. Les possibilitats de trobar més carnisers amb qui posar-se d'acord a Cervera deurien ser limitades. La Paeria es posa en contacte amb gent de Vilagrassa, Bellpuig, Bollandor, Tàrrega, Tamarit de Litera. Finalment, el 1378, un sol home de l'última localitat s'oferia a fer-se càrrec de la carniceria de la vila (127).

Finalment, ens correspondria d'intentar calcular de forma aproximada la quantitat de carn que es consumia a Cervera. Farem el càlcul només a partir de la venda de carn de moltó, que es la millor documentada. Tot sembla indicar que els 20 moltons per carnisser o taulell diaris era una mesura que va ser vigent, almenys per 1362. Si considerem l'existència de tres carnisers (que són els que coneixem deu anys després) i que tallen carn uns 250 dies l'any (128), ens sotina una xifra de 15000 moltons anuals per Cervera, que no ens sembla descabellada si la comparem amb els 60.000 que sacrificava anualment Barcelona (129). D'altra banda, si considerem el pes mitjà d'un moltó en 12 lliures, i que la imposició de la carn havia estat d'1 diner per lliura de pes, deduirem que, segons el valor de la imposició d'aquell mateix 1372, la carn de la vila corresponia a 14800 moltons, igual, gairebé, que el càlcul anterior (130).

El càlcul probablement és massa alt CARRERE ha calculat, i de forma versemblant, creu, un consum possible d'entre un moltó i mig i dos per persona i any. Si apliquéssim aquest coeficient de consum [1,5], Cervera tindria uns 9.800 habitants que menjaven carn de moltó, sense comptar per res les

126 AHCC Consells 1372, 15v, 24r, 1373, 14v, 1378, 63r

127 AHCC Claveria 1378, 65r

128 Es la proporció que ha calculat CARRERE: ha tret els dies de quaresma, els 46 diumenges de la resta de l'any, i uns 16 dies de festes mòbils i dejuni (CARRERE Barcelona 1380-1462... i 320)

129 CARRERE Barcelona 1380-1462 i 321

130 Imposició d'1 diner per lliura de pes AHCC Consells 1377, 33r. Vint moltons per tau'a AHCC Consells 1362, 19v. Carnicers de 1372, Pere Moixó, Pere Castellet AHCC Consells 1372, 20v

altres carns. La de moltó, a més, no era pas de les més econòmiques, per bé que el porc, el bou, la ovella... són més barates. Un càlcul amb el coeficient de consum més alt [2] ens resulta igualment massa elevat: 7.400 individus. D'altra banda, el càlcul dels 15.000 moltons anuals sols pot ser relativament indicatiu perquè s'ha efectuat amb paràmetres força variables: el pes dels moltons, el valor de la imposició per lliura de pes, la suma total de la imposició.

Era suficient la producció de carn de Cervera i els termes per satisfer aquesta demanda? Per una part, hem de recordar les bèsties menors que es tenien en plan domèstic, però que igualment cotitzaven. L'existència de ramats pels termes de la vila és evident, amb la cura del Consell que no malmatessin les vinyes. Però el rei, aquell 1293, va incloure la carn en els productes explícitament beneficiats de guiatge i salvs per ser mercadejats a Cervera. Per tant es facilitava que arribés carn a la vila. És força probable que els ramats de per aquí no fossin suficients per bastir la vila: no en va, el Consell no parava de repetir-ho. Igualment interessant ens arriben les notícies d'aquell individu de Tamarit de Litera, a la porta d'Aragó, que s'ofereix a bastir Cervera de bones carns. No oblidem tampoc, en fi, la relació que pot tenir la ramaderia amb la manufactura de draps, teixits a la vila, com veurem després.

Pel que fa als preus de la carn, fixats pel municipi, eren poc variables. La informació més completa la tenim de 1332-1333.

El preu, més polític que no econòmic, d'aquest producte estava mediatitzat, però també era susceptible als canvis del mercat. Ja que els carnisers -i ho hem vist repetidament- negociaven molt sovint el preu de la venda al públic i la seva comissió. El Consell volia mantenir el preu tot i que als carnisers el bestiar els pogués costar més car. D'aquí venien bastants dels conflictes. Però ens reservem l'anàlisi dels preus dins un marc cronològic més ampli pel capítol respectiu.

3. LA PRODUCCIÓ MANUFACTURERA

3.1. La producció drapera

3.1.1. La indústria de la llana a la baixa edat mitjana

En el context de la "revolució comercial" (s. X-XI) a Europa, R.S. LOPEZ ha esmerçat bona part del seu treball a l'estudi de "Embranzida preindustrial" en el sector de la llana (131). La indústria drapera va ser a tota Europa els s. XIII i XIV la més pròspera i la que va permetre una producció massiva, desvetllant així el moviment de capitals, de mà d'obra i de mercaderies. Si fins aleshores el comerç s'havia restringit en gran mesura als objectes de luxe, el segle XII va començar a despuntar aquesta activitat drapera que va prendre la prioritat absoluta uns anys després a les altres mercaderies en el comerç europeu.

Els motius de per que l'arrencada va començar amb el comerç de la llana i els draps, són d'indole diversa. D'una banda, la producció de teixits podia distribuir-se en un seguit d'oficis especialitzats diferents, però sota una sola direcció i coordinació. Això farà que cada operació pogués efectuar-se amb uns mitjans tècnics no excessivament costosos i aparatosos. Igualment s'ha de tenir en compte que el tèxtil era una matèria que no es feia malbé. D'altra banda la lleugeresa del producte facilitava uns transports econòmics que no encarien massa la mercaderia, la qual cosa, alhora que l'existència d'un mercat força ampli, feia que els mercaders mostressin la seva atenció per aquest producte

D'altra banda, el teixit era una mercaderia que satisfia necessitats elementals d'un feix de població considerable al segle XIII. L'existència d'un mercat capaç d'absorbir la producció, l'existència de suficient matèria prima en determinades zones, els beneficis elevats a base de vendes massives de productes que no eren de luxe, tot va fer que mercaders i empresaris coincidissin en el projecte i impulsessin aquella indústria

De fet, però, la indústria de la llana ja existia a Europa. Gairebé tots els centres urbans ja produïen teixits, per bé que a un nivell d'autoconsum o dedicats al mercat local més pròxim. La gran diferència a partir d'ara va ser la importància i el relleu que va prendre aquesta producció i comercialització

131 L'estudi de Roberto S. LOPEZ ens ha estat de gran utilitat a l'hora de fixar aquest marc general (Roberto S. LOPEZ La revolució comercial en la Europa medieval (Barcelona, 1981))

Els progressos tècnics van respondre a les necessitats socials i econòmiques del moment. Dos enginys van ser especialment importants: el teler de calques o pedals, i el torn per filar. Els molins hidràulics, ja coneguts de segles, van aplicar-se a mitjan segle XIII a la indústria llanera amb molt d'èxit en l'operació del batanat de les teles.

Pel que fa a Catalunya, és de suposar que el segle XIII ja existia una indústria tèxtil destinada a satisfer les necessitats locals més immediates (132). No cal dir que en aquests moments, no tenia cap pretensió d'exportació. La qualitat i els preus no eren comparables amb l'avenç i el progrés dels draps de Flandes i dels italians.

Hom fa referència a la tesi del professor REGLA per explicar el progrés de la indústria de la llana catalana a partir de començaments del segle XIV (133). Segons aquesta tesi la crisi franco-catalana de 1293-1313 va ser el motiu principal del desenvolupament tèxtil català, quan el rei francès per pressionar els catalans, va posar traves a les exportacions franceses destinades al Principat. La reacció catalana no va ser la que esperava el monarca veí, sinó que fou la contraria. Per paliar

132 Pel que fa a la indústria tèxtil a Catalunya, hi ha l'obra clàssica de José VENTALLÓ i VINTRO Historia de la industria lanera catalana. Monografía de sus antiguos gremios (Terrassa, 1904). Però sobretot caldrà veure CARRERE Barcelona 1380-1462..., Miquel GUAL "Orígenes y expansión de la industria tèxtil lanera catalana en la Edad Media" Produzione, comercio e consumo dei panni di lana (Firenze 1976), 511-523. Manuel RIU "Aportación a la organización gremial de la industria tèxtil catalana en el siglo XIV" VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Barcelona, 1964), II, 547-559. Manuel RIU "The Wollen Industry in Catalonia in the Later Middle Ages" Cloth and clothing in Medieval Europe (Londres 1983) 205-229. Pel que fa a l'àmbit castellà és particularment interessant el treball de Paulino IRADIEL Evolución de la industria tèxtil castellana en los siglos XIII-XVI. Factores de desarrollo, organización y costes de la producción manufacturera en Cervera (Salamanca 1974).

133 Joan REGLA "El comercio entre Francia y la Corona de Aragón en los siglos XIII y XIV y sus relaciones con el desenvolvimiento de la industria tèxtil catalana" Primer Congreso Internacional de Pireneistas (Saragossa 1950). Seguim aquesta tesi en tota la nostra exposició. Per a la Catalunya Nord, Guy ROMESTAN "Draperie roussillonnaise et draperie languedocienne dans la première moitié du XIVe siècle", XLII Congrès de la Federation Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon (Montpellier, 1970) 31-69.

aquell dèficit de teixits vinguts de França, va créixer ràpidament un sector tèxtil autòcton que, com direm, existia de forma embrionària.

Sembla ser que el capital necessari per crear aquesta infraestructura per producció massiva, i que no era pas poc, va venir de mans particulars. Aquells mercaders importadors que feien negoci amb els teixits que duïen a França es veien mancats ara d'ingressos amb que negociar a d'altres indrets. No tenien material que mercadejar. Ajudar a crear una indústria a casa mateix els semblava una bona forma de poder continuar llur activitat econòmica a l'exterior.

Però també el poder públic va intervenir en el procés, be protegint be incentivant diversos serveis necessaris. Els exemples foren ben nombrosos, però Cervera mateix n'és un de clar. D'una banda les ordinacions d'origen municipal regulant el treball i la qualitat dels productes de llana, d'altra banda la intervenció reial en la creació de la tineria i encara els acords del Consell, ordinans, respecte una venda i fabricació no fraudulenta dels productes teixits.

De la indústria llanera catalana aviat va destacar el centre de Barcelona. Tenia tots els ingredients precisos: capitals a l'abast i una mà d'obra suficient, una tradició de mercaderia i comerç, mesures de comunicació ben adients i un entorn que facilitava sense massa problema matèries primeres i un mercat abundant, nacional i foran: que ja havia encetat.

Per tant, perquè un centre fos pròsper li calia la coincidència de determinats factors: capital, mà d'obra, mercat, classe mercadera, matèria prima i certs factors geogràfics (aigua sobretot, per la tineria i els molins drapers, i vies de comunicació obertes). No és d'estranyar doncs, que les principals capitals catalanes esdevinguessin centres de primer ordre en la producció de draps. Però també la mà d'obra rural es va mobilitzar en la florent indústria.

Segons l'arrendament de la Generalitat de les taxes dels tèxtils, al s. XV els principals centres van ser a més de Barcelona, Perpinyà, Lleida, Girona, Tarragona i Tortosa. Després d'aquestes ciutats capdavanteres trobaríem un seguit de viles que podia allargar-se força: Empúries, Bagà, Berga, Camprodon, Cardona, Castelló, Cervera, Figueres, Manresa, Monthlanc, Olot, Pallars, Prades, Puigcerdà, Sta. Coloma, St. Joan, Abadeses, Tàrraga, la Seu d'Urgell, Vic i Vilafranca (134).

134 CARRERE Barcelona 1380 1462 1440 M BERTHE Les finances de la Generalitat de Catalogne (1382 1479) (Tolosa, 1958)

En aquest context, doncs, intentarem d'albirar la importància de la indústria drapera de Cervera. Analitzar si reunia les condicions necessàries per ser un centre productor amb èxit, i mesurar la importància de la producció, destinada a un mercat ampli o a unes necessitats comarcals i locals

3.1.2. Les condicions prèvies a l'establiment draper a Cervera

Reunia Cervera, a finals del XIII i començaments del XIV, els requisits necessaris per convertir-se en un centre important?

Els diferents factors van tan lligats, que un no pot dissociar-se un de l'altre. Tenim indicis de l'existència de capitals a la nostra ciutat. Les notícies més velles i solvents, són de 1332-1333. L'existència de capitals (el moviment dels quals tractem en un capítol apart) ens ve palesada en l'anàlisi del pressupost municipal. L'anotació de les despeses en l'exercici de 1333 ens indica que es tornaven diners que havien deixat particulars de la vila. La fórmula de la manlleuta, força utilitzada pel Consell, evidencia l'existència d'individus amb capitals acumulats que poden dedicar-se per bé que no professionalment, al préstec. Els casos de prestaments particulars sovintegen. Es tracta de mercaders, de notaris, especiers... i altres sense determinar. Les quantitats no són excessivament altes, però sí d'origen diferent (135). Els jueus de Tàrrega sobretot (136), van ser una altra font de finançació a la qual el Consell, en un temps passat, havia recorregut sovint, a jutjar pels diners esmerçats en eixugar els deutes. En aquest cas les quantitats eren més altes (137). I una darrera font d'ingressos, i per tant delatadora de capitals, era la venda municipal de rendes censals i violaris. Les sumes reembossades eren considerables en aquests casos: al voltant dels 20 000 sous.

135 Bonanat za Rovira, mercader, havia deixat diners a la universitat quan era paer (AHCC Clavaria 1333, 9v). Bernat d'Ivorra, notari, va deixar 1 000 sous el 1332 (Clavaria 1333, 10r). Pere çel Olm, també rebia 1 000 sous que havia deixat feia temps i n'hi donen 30 mes de guany o interès (Clavaria 1333, 11v). El 1337 d'altra banda, per pagar censals i violaris "mercaders e persones singulars" deixen un préstec a la vila de vora 5 000 sous (Clavaria 1337, 7r).

136 LLOBET Algunes notícies sobre els jueus de Tàrrega

137 Només per citar alguns exemples de 1332 de jueus de Tàrrega a Samuel za Porta se li tornen amb els interessos, vora 5.000 sous, a Salomó n'Azan, 7 400 sous i a Adret Daviv, 5 100 sous (AHCC Clavaria 1333, 3r-v 4r).

Ben sovint es tractava de mercaders o ciutadans de Barcelona i de Lleida, però també de personatges locals (138)

Un estudi més aprofundit del tema revela que la venda de censals i violaris, activitat que permet la inversió de bons capitals, va ser especialment proclive als ciutadans barcelonins. Passat mitjan segle XIV, aproximadament un 40% del total de despeses del Consell de rendes de censals i violaris anaven a parar a barcelonins (139).

Pensem que Cervera estava provista de capitals suficients per endagar una manufactura que ultrapassés l'àmbit local. Bé és cert, però, que la inversió de capital barceloní deuria ser important en aquest moment. Les nostres dades són relativament tardanes, però els indicis del desenvolupament draper deuen coincidir amb els inicis de la centúria. Al menys així començava a passar a Barcelona (140)

El capital pel municipi hem dit que provenia dels préstecs als jueus, de la venda de censals i violaris, i també de préstecs particulars. Però quins particulars tenien capital per deixar, i per tant, també per invertir? Fixem nos en l'origen social i la dedicació dels prestamistes cerverins dels primers anys documentats, tot i que anys després les xifres augmentin més. Ara volem resseguir les bases econòmiques del primer desenvolupament draper.

Una relació de "pressumptes capitalistes" es la dels qui deixaren diners l'any 1332.

Ferrer de na Burgesa que tenia safrà, és amb molta

138 Pere Ros, mercader i ciutadà de Barcelona, comprava el 1333 21 000 sous de violari. Dos ciutadans més de Barcelona, Jaume Miró i Berenguer de Paganeres respectivament, van comprar sengles violaris per 4 000 i 7 000 sous (AHCC Consells 1332-1333, 90r). A Lleida el violari va vendre's també el 1333 a Sampso de Navers (AHCC Claveria 1333, 46v)

139 També pot veure's Max TURULL I RUBINAT "La relació de Cervera amb el seu entorn a partir de la venda de censals i violaris (segle XIV)" Ilon Col·loqui d'Història Agrària (Barcelona, 1986, edició de les actes en premsa)

140 El 1304 el batlle de Barcelona comunicava a Jaume II que moltes companyies començaven a fabricar draps per tot arreu, i que la ciutat de Barcelona vivia un seguit de canvis també urbanístics, per aquest motiu (CARRERE Barcelona 1380-1462 I 453)

probabilitat un mercader ben introduït a la Paeria (141); Bonanatza Rovira també és mercader el mateix 1333; Pere de Berga, apotecari (1332); Jaume de Berga, especier (1349); Bernat d'Ivorra, notari (1332); Pere de Nogueres, mercader, (1337); Berenguer de Vergós, probablement mercader (1337) (142); Ramon de Cardona, draper (1333); Bernat Castell, mercader (1333); Ramon Serra, mercader (1333); Pere de Vergós, mercader i mercer (1358-1360) (143); Jaume Porta, mercader (1332);... a més a més d'altres individus dels quals no tenim cap identificació socio-professional.

Del llistat de referència a uns préstecs a la vila n'és força il·lustratiu el fet que abundin els mercaders en una proporció tan notable. De dotze individus prestamistes i "capitalistes" dels primers anys documentats, nou són amb molta probabilitat mercaders. Entre 1333 i 1337 tenim documentats més de 20 mercaders (tr dels quals són també drapers) i dos drapers més, sense cap altra especificació. Però són referències que surten a l'atzar en volums d'actes de Consells i en comptabilitat municipal. No hi ha cap nòmina ni llistat exhaustiu dels oficis i adscripcions socio-professionals de la major part de cerverins.

Tots aquests individus amb capital, que el deixen al Consell, ja el tenien abans del desenvolupament de la indústria drapera. No en són aquests com a mínim una conseqüència, sinó probablement una de les causes ja que un veritable desenvolupament draper a Cervera no es donaria fins que la tineria estaria consolidada a la vila (144). En tot cas no deixa de ser cert que la recerca de capitals hauria de centrar-se a les darreries del s. XIII i al pas cap al XIV, però la documentació emprada no ens permet de fer-ho sinó a partir de 1332.

D'altra banda no hem d'oblidar la importància que va tenir a Cervera la producció de safra. Els bons beneficis que comportava aquest conreu, del qual Cervera n'era un centre i mercat principal, poden significar una via més per finançar les

141 El 1333 trafica amb safra i ocupa càrrecs importants al Consell, com el de paer aquell 1333 (AHCC Claveria 1333, 5r).

142 Amb aquest homònim tenim un carnicer (1356), un mercader (1337-1355), un Senyor de Morà (1358), un altre mercader -no sabem si el d'abans- (1377), i un sastre (1378-1384).

143 Un altre Pere de Vergós es saví en dret el 1333.

144 La primera concessió reial per a una sola tineria data de l'any 1330 (ACA Can. Grat 1, 1330). Però la tineria deua consolidar-se i ser rendable més tard, quan Pere III en permet de fer-ne més d'una (AHCC LP 1344 novembre 22, 28r-29r; AHCC Pergamins s/n, LP 1357 març 10, 25r-27v).

despeses de la primera infraestructura per crear una indústria drapera. Els safraners més importants, que feien també de mercaders, eren uns "capitalistes" en potència (145).

El segon factor a considerar en aquest procés de desenvolupament draper, és la facilitat per aconseguir la matèria prima necessària: la llana. No tenim cap referència que ens faci creure que Cervera era un centre ramader relativament important. Les comarques del pla i la Segarra es van dedicar més aviat a l'agricultura: raïm, safrà i cereal, i la ramaderia deuria haver-se explotat a nivell familiar. La indústria drapera aprofitava la llana del bestiar sacrificat pel consum alimentici, era la draperia "blanca"; però no era suficient per una producció ampla. Amb la necessitat de més ramats, doncs, tenia la vila llana a l'abast? Les comarques d'Aragó sembla ser que foren de les principals productores de llana i bestiar. Lleida, pròxima a l'Aragó i no gens llunyana al Pirineu i el Pre-pirineu, va convertir-se en un centre de reunió i canalització de la llana de les ovelles abans d'iniciar la transhumància a la muntanya (146). Una mostra d'aquesta proximitat i dels contactes que s'hi establiren, és el fet que, en un moment que la carniceria de la vila encara no s'havia atorgat a ningú, va fer-se'n càrrec un home de Tamarit de Litera, garantint un proveïment de carn per tot l'any (147).

A més a més, uns altres grans productors de bestiar i de llana, van ser els monestirs, de l'ordre del Cister en especial. A Catalunya, aquesta ordre, precisament, estava instal·lada a Poblet i a Santes Creus, dos emplaçaments ben pròxims a la nostra vila (148)

145 Tant és així que el mateix Ferrer de na Burgesa va deixar el 1332 207 lliures i 8 unces de bri de safrà al Consell, per valor de 2.768 sous i 11 diners, a més a més de 300 sous de compensació o interès (AHCC Clavaria 1333, 5r) Trobem diferents casos de safraners-mercaders Andreu Cavallera (1379-1383), Guillem Lambert (1349-1383).

146 CARRERE Barcelona 1380-1462 i 445-448 Cita d'entre d'altres localitats, no massa lluny de Cervera Albesa, Alguaire, Montagut, Gimeneils, Raimat, Sucs, Almacelles, Soses,... De caràcter més general, Francisco TORROELLA NIUBO Abastecimiento de lanas pirenaicas a la industria textil catalana (siglos XIII a XVI) (Terrassa, 1964)

147 AHCC Clavaria 1378, 65r

148 Prim BERTRAN ROIGE "L'augment de la ramaderia" Història de Catalunya II (Ed. Salvat, Barcelona, 1979), 167-176.

Fet i fet hem de pensar que la matèria primera de la llana no hauria de suposar cap obstacle pel desenvolupament draper, sinó fins i tot una facilitat, donada la proximitat dels dos focus esmentats.

Però encara hi ha un altre factor natural que és determinant. La presència de corrents d'aigua era imprescindible per l'establiment d'una indústria drapera pròspera. Es necessitava el corrent per poder moure les pales dels molins drapers per la tineria dels draps. L'absència, doncs, de l'aigua era un obstacle important per la manufactura. La comarca de Cervera no és rica en aigua, però la rodalia de la vila comptava amb una xarxa de reguers relativament abundant, però poc rics en cabal. Tot i això, sembla que l'aprofitament de l'Ondara va ser suficient pel treball dels molins. Poc després de Sant Pere el Gros, a la vall mateixa de l'Ondara, trobem la confluència del torrent Salat, que abans ja havia rebut les aigües de les Ripaldes. L'Ondara que neix prop de Civit, rep aviat el cabal de la Riera de Bordell, i després, a l'alçada dels Hostalers, la de la Riera de Briançó. Ja hem constatat abans que l'aprofitament de l'aigua a Pallerols va ocasionar constants conflictes entre els regants, el municipi de Cervera, i el molí farner que hi havia. En definitiva, doncs, corrents d'aigua suficients en número, però pobres en cabal. El nu principal fou l'Ondara, que va patir la rivalitat d'usos. El recurs aigua que hi era present, no esdevenia abundant.

No n'hi havia prou de tenir diners, llana i aigua. Calia, a més a més, tenir disponibilitat de mà d'obra suficient per abastrir el llarg i compartimentat procés de la fabricació de draps. Segons les estimacions demogràfiques que hem presentat, la població de Cervera era abundant a començaments de segle. La comarca presentava un habitat bastant dens per bé que amb petites concentracions humanes. L'actitud del Consell era oberta constantment per facilitar el veïnatge de nous vinguts. La jurisdicció de petits senyors feudals laics i la jurisdicció eclesiàstica, que augmentaven la pressió en moments difícils, podia haver facilitat un èxode demogràfic del camp feudal a la vila de jurisdicció reial, i per tant amb un estatut jurídic de llibertat i ciutadania. Només calia que aquesta mà d'obra potencial trobés en que ocupar-se. Els obradors dels oficis de la indústria drapera deuen oferir una bona ocasió. D'altra banda no fóra estrany que els principals oficis tècnics els desenvolupessin individus vinguts de fora. És el cas de Garzila, procedent de Cardona, que s'instal·là a Cervera i obrí un molí draper (149). La mateixa massa de pagesos i auradors de Cervera engruixia aquesta mà d'obra necessària al mateix temps de fornir de treballadors la indústria, la ciutat esdevé un gran mercat de distribució del producte acabat.

I així és. L'existència d'un mercat (en sentit genèric) és important si aquella indústria pretén créixer. Ja hem dit que la indústria drapera existia per tot arreu el s. XII i abans, però es tractava d'expandir-se més o menys lluny. Cervera podia pretendre proveir la pròpia vila, la comarca o bé mercadejar més lluny. Com a mínim, els dos primers nivells els tenia garantits; i ja era una base per on començar. Però també l'existència d'un mercat (institució) i una fira foren elements determinants. Ja hem vist que el mercat de Cervera existia com a mínim des de 1136, i que el 1293 el rei n'atorgava un interessant guiatge i protecció. Els primers privilegis de la fira daten de 1301, quan la concedí la reina Blanca, esposa de Jaume II (150). Successives decisions reials anaren modificant els termes. Però l'any 1358, en fer-se les ordinations pertinents, la indicació de la venda dels draps ocupà un lloc preferent (151), i el 1360 els paers donen totes les facilitats possibles -fins l'enfranquiment- als mercaders que vinguin a comprar o vendre draps a l'engròs (152). Però es tracta d'un mercat i una fira per satisfer Cervera? o bé per donar cabuda a la venda dels draps fets a Cervera?

Per acabar amb els factors determinants, hem de parlar de les vies de comunicació. De cara a un mercat exterior, i de cara a l'exportació, la principal via de comerç era la marítima, de la qual Cervera estava mancada. Van ser les ciutats costeres les que van tenir més facilitats per trafec de draps i matèries necessàries. Les viles de terra endins s'hagueren d'accontentar amb el trànsit terrestre. En aquest sentit Cervera es trobava al bell mig del camí que portava de Barcelona i el litoral cap a Lleida, l'Aragó i l'interior. La situació era privilegiada, a relativa proximitat de Lleida i Barcelona. D'altra banda, el centre de gravetat d'aquestes contrades no estava tan fixat com ara en aquest eix Lleida-Barcelona. Abans ni el Pre-pirineu ni la Catalunya interior no estaven tan despoblats, ni el centre estava tan desplaçat com ara en aquest sentit.

La ubicació de Cervera li permetia traslladar-se amb facilitat cap a Lleida i l'Urgell. Però segons la documentació municipal del segle XIV els contactes més en a de Tàrraga i Vilagrassa foren ben pocs. En canvi, l'activitat comercial i política -com veierem en el seu moment es desplaçava més cap al nord-est en una franja paral·lela gairebé a la costa, però per l'interior. La zona d'influència de la fira de Cervera és evident.

150 ACA Pergamins Jaume II, 1301 juliol 21

151 AHCC Consells 1358 50r

152 AHCC Claveria 1360 93r

El terreny i els accidents topogràfics, suaus, també facilitaven que la vila restés oberta a un tràfec en diferents sentits, com ja vam expressar en parlar de les vendes del blat i del safrà.

3.1.3. La tradició i el primer desenvolupament de la indústria drapera a Cervera

Les primeres notícies que tenim de la draperia cerverina daten de 1275, encara regnant Jaume I. El privilegi reial anava directament dirigit a "vobis universis et singulis draperis Cervarie presentibus et futuris...", i advertia que cap home que degués diners per raó de draps a mercaders de fora, no pogués tenir allargament del deute ni tampoc que ningú no els pogués prorrogar d'aquell deute de tanta quantitat com deuen al mercader foraster (153). Al marge de l'obligació que mana el sobirà, ens adonem de l'existència de la figura del draper aquells anys. La qual cosa tampoc no és d'estranyar. Cervera deuria ser una vila ja relativament important aquell moment. Des de començaments del segle XIII s'havia organitzat el govern local en forma de consolat i en paena el 1267 (154). Els drapers que mencionava el privilegi del Conquendor deuen ser aquells mercaders i venedors i fabricants de teles que es restringiren a un àmbit gairebé local o comarcal. L'expansió general de la draperia catalana és un fenomen posterior a 1313, amb l'anunciada ruptura comercial amb França. Abans d'aquest moment, els draps catalans, ni competius ni de qualitat, es restringien a un comerç pròxim i reduït. Sembla ser que a partir d'aquest moment hi ha una florida general de la draperia catalana. Per tot arreu s'organitzen tinyenes i moltes drapers.

C. CARRERE n'ha seguit d'aprop l'evolució a Barcelona, que va actuar de puntera en força casos. Ja ens hem fet ressó d'aquella nota d'atenció del 1304, quan nombroses companyies comencen a fabricar draps a la capital (155). Indica l'autora, que "la draperia barcelonina veu adhuc consagrada la seva autonomia en 1340": quan el rei autoritzava als governants locals a elegir uns còsols expressos per l'ofici de la draperia (156).

153 AHCC LP 1275 febrer 8, 19v-20r

154 FONT Origenes, 360-361, 387. AHCC Pergamins, 185. LP 1267 maig 1, 1r.

155 CARRERE Barcelona 1380-1462 i 453, Miguel GUAL CAMARENA: "Para un mapa de la industria textil Hispana en la Edad Media" AEM IV (Barcelona, 1967), 111.

156 CARRERE Barcelona 1380-1462 i 453, GUAL "Para un mapa de la industria textil..." 111.

A Cervera, però, on cal recordar que les institucions ja estaven entrant en un període de consolidació i maduresa, el 1320 trobem redactats pels jurats de la vila i confirmats pel batlle reial uns "ordenaments sobre la draperia que's fa en la vila..." (157). Segons indica el mateix document, les ordinacions foren fetes pels jurats i els prohoms, i sancionades -amb el consentiment, es diu- pel batlle reial. Per tant, són d'origen municipal i s'han d'aplicar al treball de la draperia que es fa a Cervera, a fi i efecte "que's face be e lealment, e que tot frau sia relevat e squivat". Tots els manaments són fets en nom del batlle, els jurats i els prohoms de la vila, i s'adrecen als diferents oficis que intervenen en la confecció del drap, amb la indicació del ban corresponent per la inobservància de les ordinacions.

Ara, més que l'aspecte laboral i tècnic de la draperia (ens hi centrarem després), mereix la nostra atenció el caràcter primerenc d'aquestes ordinacions. La ciutat de Barcelona no ha conservat llurs ordinacions "antigues", però les tenim referides en les del segle XV (158). Les de Cervera poden considerar-se molt prematures perquè no en coneixem cap altra de més vella, i perquè s'avança en més de vint anys a la concessió reial de fer-ne.

Si a Barcelona l'autonomia dels drapers es fixa oficialment el 1340, a Cervera els oficis del sector van poder-se organitzar corporativament tres anys després, el 1343, amb l'autorització de Pere III; o sigui, que la possibilitat de fer ordinacions tenia fonament jurídic vint-i-tres anys després que el mateix Consell municipal hagués dictat aquelles primeres ordinacions de 1320. La datació del document no permet dubtes, tot i que, essent una còpia de 1472, l'escrivà va despistar-se en anotar les centenes de 1320 i va esmenar-ho. La certificació de que són de 1320 està en el fet de mencionar els jurats com a magistrats locals, concepte que desapareixeria amb la promulgació

157 AHCC Gremis. Ordinacions dels paraires 1320-1510, n.º 1296. "En l'ayn M CCC e vint Dijous a quatre del mes de març foren fetes e statuhides les ordinacions deus scrites per los jurats e promens de la vila de Cervera ab consentiment de l'honorable balle de aquela a forma de publicacio de crida segons se segueix (...)" El document du un títol fixat el segle XVI, que diu: "Ordinacions fetes sobre l'ofici de perayres de la vila de Cervera"

158 Jesús E. MARTINEZ FERRANDO "La industria lanera en Barcelona a principios del siglo XIV y Romeu de Marimon, baile real de la ciudad". Barcelona. Divulgacion Histórica 7 (Barcelona, 1949), 97-104

d'un nou privilegi d'Alfons III el 1331 (159). El sistema de juradia instaurat per Jaume II el 1311 (160) permetia l'accés al govern local de dos membres de cada una de les tres mans com a jurats, i de deu individus més de cada estament com a òrgan consultiu, un total de 30. Amb aquest sistema, no fóra estrany que els drapers o mercaders tinguessin alguna representació institucional en el moment de redactar-se les ordinacions.

D'altra banda, el sol fet d'ésser redactades, ens fa suposar que la draperia cerverina ja tenia un cert pes i importància, ni que tan sols fos a nivell local. Les ordinacions responien a una necessitat expressada. No tindria sentit redactar un ordenament d'una activitat de caràcter marginal o perifèric. L'ordinació implica regular processos importants i presents de forma efectiva en la vida de la comunitat.

Però la vila, malgrat la precocitat de l'ordinació del treball de la llana, encara no tenia la infraestructura necessària per tot el procés de producció de draps. Fruit d'aquest primer desenvolupament draper a Cervera, Alfons III va atorgar la constitució d'una tineria a la vila el 1330 (161).

Ens estranya que la concessió anés dirigida als paers, ja que aquesta figura no va reinstaurar-se fins el 1331, amb el privilegi datat a Tortosa el 13 de setembre d'aquest any. Hem de pensar que es va tractar d'una confusió amb la reestructuració municipal pròxima. Sia com sia, i per tal de millorar la vila, eren els paers i els prohoms els encarregats de fer una tineria on es poguessin treballar els draps en el lloc més convenient. La concessió durava 10 anys en règim d'estricta monopoli per tota la vegueria de Cervera. Al mateix temps, el rei va autoritzar la construcció de molins drapers a la vora del riu, tant a la vila, els termes com en la vegueria. No es posava cap obstacle en l'aprofitament de l'aigua pels molins, però calia respectar les vinyes i les terres del monarca. Tot i que permetia contruir-ne uns quants, Alfons III es reservava un cens de 30 diners per cada un que es fes, però amb el seu "dominium" i fatiga. El sobirà mantenia, per tant, el domini directe del molins construïts a les seves terres; el Consell rebia el domini útil que alhora trametia als particulars que bastessin les construccions. En aquests casos ens trobaríem amb un domini directe, un tracte de sots-emfiteusi o domini-mitjà que requeia en els paers, i el domini útil pel

159 AHCC Pergamins 29, 1331 setembre 13. Publicat per CANELA, TURULL "Tres pergamins"

160 ACA Reg Grat 208, 70r

161 ACA Reg Grat 859, 150r.

darrer emfiteuta a tercera persona, que sovint era el particular que pretenia dur la iniciativa real de l'obra.

Aquesta concessió d'una sola tineria monopolística de 1330, va ser el primer pas per crear una infraestructura per aquesta activitat a la vegueria de Cervera. Tota la primera meitat de segle XIV va viure l'efervescència de la draperia a les viles catalanes: les ordinacions cerverines de 1320 i la tineria i els molins drapers de 1330 i noves tineries a Torroella de Montgrí, trencant el monopoli local, el 1358; l'organització interna en confraria a Camprodon el 1339; guiatges especials a Vic el mateix any, etc... (162)

2.1.4. L'evolució de la producció de draps a Cervera

Amb el permis reial per edificar molins drapers a la vegueria, el primer interessat no va fer-se esperar gaire. El maig de 1332, A. de Garzila, de Cardona, anunciava al Consell que tenia intenció de fer un molí draper a Cervera en el mateix emplaçament on hi havia hagut el molí d'en Maimó d'Oluja. L'interès del Consell no és gens dissimulat. Els paers van considerar que aquest molí faria falta a Cervera ja que no n'hi havia cap. No li va costar gaire a Garzila que l'enfranquessin dels pagaments veïnals i comunals (163). La notícia ens deixa amb la incògnita de l'ús que tenia aquell molí de Maimó d'Oluja. Ben probablement es tractava d'un molí fariner, a tenor del caràcter del privilegi reial de 1330, on autoritzava, a partir d'aquell moment, la construcció dels drapers. L'edificació de molins fariners es remunta al segle X a la nostra terra. El 1318 Jaume II no només permetia de bastir-ne de nous, sinó que gairebé ho estimulava (164). És fàcil, doncs, que Garzila reconvertis un antic molí fariner en un de batans.

L'interès institucional, que es va manifestar el 1320 amb la redacció de les ordinacions i amb les facilitats que es donen a Garzila, continua evident en el primer volum d'actes conservat. Era lògic que el Consell elegís guardians pels draps i les mercaderies de llana (165), que fes vetllar el contingut de les ordinacions vigents, i que gravés amb la imposició els draps.

162 CARRERE Barcelona 1380-1462 1455

163 AHCC Consells 1332-1333, 15v

164 ACA Reg Grat 216, 110v

165 AHCC Consells 1332-1333, 49r

la llana i els sargils (166). La imposició d'aquest producte va ser sempre de les més quantioses, per bé que molt allunyada del que oferia el vi, la carn i el pes dels molins (fariners). Fins 1363 el teixit estava subjecte a dues imposicions diferents. D'una banda es gravaven els draps, i d'altra els sargils. Com a mínim des de 1371 el Consell va decidir arrendar-ho tot junt. Mentre van vendre's separades, els draps gairebé doblaven els valors de la llana-sargils. És possible que aquest fet de la "unificació" tardana respongués -i sols és una hipòtesi- a l'ascens i l'hegemonia dels paraires que a partir de mitjan segle XIV dominen la producció i esdevenen els veritables empresaris del sector en perjudici dels teixidors.

No hi ha cap dubte que la indústria drapera va prosperar amb celeritat a Cervera. La vila, amb ordinations, tnyena i molins drapers, només va tardar tres anys més que Barcelona per obtenir de Pere III la facultat d'organitzar-se els oficis del sector de forma autònoma i corporativament (167). Aquesta disposició de 1343 anava directament adreçada als paraires de la vila (168) sense cap intercessió dels paers ni dels prohoms. Per tal de millorar l'ofici de paraire, el rei concedia la mateixa gràcia que el 1339 feia a Camprodon amb la confraria. Sense que hi consti el mateix concepte, l'organització interna contemplava que els membres del col·lectiu podrien plegar col·lectes entre ells i elegir dos o més prohoms de l'ofici per administrar-les. Al final el privilegi anunciava que aquesta facultat per fer capitols i ordinations per ells mateixos no contravingués en cap manera la legalitat vigent. El sobirà manava a tots els seus oficials que observessin i fessin observar aquesta gràcia concedida.

L'any sobre, el 1344, es renovava el privilegi de la tnyena amb un document força ric (169). Es recorda que tothom

166 Roba de llana poc dessuardada, amb lligat de plana, que serveix per fer davantals.

167 "(...) Quod inter vos sine impedimento cuiuscumque persone possitis ordinare et facere de comuni consilio vestro, vel maioris partis ex vobis" (ACA Reg Grat 874, 87v)

168 "Nos Petrus concedimus vobis universis pannorum peratoribus ville Cervare, presentibus et futuris, quod inter vos (...)" (ACA Reg Grat 874, 87v). Observis que el text reial de 1343 tan sols fa referència als paraires ("pannorum peratoribus", "paratores ville lamporotundo"), mentre que els drapers (que serien "parator lanae" no són esmentats en cap moment

169 AHCC LP 1344 novembre 22, 28r 29r.

pot fer ús de la tineria i adobar draps en els molins que hi ha a la ribera prop de Pallerols. Tenim notícia que pel 1337 en aquell indret ja hi havia molins fariners, cosa que va ocasionar força conflictes amb els regants (170). És fàcil que un nou molí -i no sabem si també alguna tineria- aguditzés el problema de l'aigua. Si els pagesos regaven l'horta fora del torn, cosa que feren, el riu no duia prou aigua per l'eixugador del molí. Potser caldria entendre aquí la facilitat reial per fer molins fariners entre Cervera i Tàrraga aquell 1381.

Però la novetat d'aquest document es troba en què el rei amplia el número de tineries. Si el 1330 estava clar que sols se n'autoritzava una, ara es permet que ni hagi varies per tal de tenyir tots els draps de la vila i la vegueria. Els pae's, amb el domini mitjà que hem dit que tenien, arrendaven el domini útil per dotze anys. Els mercaders tenien prioritat en la transacció, però no implicava la impossibilitat que hi accedis altra gent. Aquests arrendadors, a la vegada cobraven per l'ús que podia fer-ne tothom, segons el canon que s'acostumava a pagar a la Riba (171).

Les tineries gaudien d'un règim de monopoli a tota la vegueria. Dins el període que s'encetava de dotze anys, no era permès de fer-ne noves, com tampoc no ho era dur els draps a tenyir a d'altres llocs de la circumscripció. Tots els draps de la vegueria, per tant, calia tenyir-los en aquestes noves instal·lacions que el Consell, havent rebut del rei la possibilitat d'edificar-les, arrendava a particulars. A més, no s'acceptava només la tramesa d'una part d'una comanda, ja que si algú duia els seus draps a les tineries, calia que els hi portés tots.

Les mesures d'aquest monopoli no tenien caràcter fiscal. Cal entendre-les dins la política proteccionista que s'aplicava aquell moment. El rei no s'identificava amb un mercat lliure, sinó que donava suport a les aspiracions corporatives d'un col·lectiu local. Perquè prosperés l'ofici dels paraires a Cervera, els forasters que duïen draps a la vila per treballar-los i tenyir-los, no podien empenyorar o embargar aquell gènere per cap motiu. No importava que els draps estrangers fossin millors i més econòmics. En aquell moment no imperava el criteri de rendabilitat econòmica immediata, sinó que s'intentava alçar una indústria drapera pròpia que beneficiava un sector social determinat. Es deia constantment -i realment així es creia- que

170 AHCC Clavera 1337, 67r

171 Ciutat de la Conca del Barberà amb una important tradició drapera que té molins drapers documentats el segle XII. Segons Agustí ALTISENT: "El molins" *Història de Catalunya II* (ed. Salvat, Barcelona, 1979), 222.

aïtals mesures anaven destinades al millorament de la vila i de l'ofici determinat.

En darrera instància, però, potenciar indústries draperes amb mesures monopolístiques i proteccionistes ajudava a crear una infraestructura que no feia necessàries importacions de draps mitjans i de consum diari que deurien resultar costoses.

La concessió reial de domini útil i del domini mitjà comportava el pagament d'un cens: al sobirà, pel domini directe que tenia; i al Consell, per part del sots-emfiteuta d'aquells particulars arrendataris. Durant els dotze anys de la donació, els paers pagarien 20 sous anuals de cens i una entrada de 300 s. més en concepte de les tinereries. En aquest cas no es diu res dels molins, que el 1330 havien estat censats amb una quantitat molt baixa de 30 sous cada un. Tant el cens dels molins com el de la tinereria, i també el canon d'entrada, eren quantitats molt baixes, gairebé simbòliques que ens evicencien que les donacions i els establiments responien més a objectius polítics i socials que no fiscals o immediatament financers. Amb les depreciacions de la moneda a finals del segle XIV les sumes esdevindrien testimonials.

A més a més de concedir la possibilitat de construir tinereries i molins, el rei també atorgava permís per utilitzar horts, patis, canalitzacions d'aigua, i agafar la fusta necessària per aquella activitat. En qualsevol cas era menester assabentar-ne al batlle i veguer, i pagar el corresponent de la fusta presa. Transcorreguts els dotze anys, el rei concedia puntualment un nou privilegi que permetria continuar amb l'explotació de les tinereries (172). Aquell 1357 el ciutadà de Cervera Bernat Gili semblava disposat a agafar l'arrendament. Pagaria un cens de 2 morabatins amb fatiga i lluisme, i una entrada de 500 s. Per tant, es mantenia el cens anual però s'havia incrementat gairebé en un 70% el canon d'entrada en els últims dotze anys. És ben possible que en aquest període (pre-pestes i post-pestes) ja s'hagués deixat sentir el canvi de conjuntura i la inflexió manifestés els primers símptomes. L'augment considerable dels preus i dels salaris també va incidir en les tarifes dels arrendaments dels serveis reials (173).

172 AHCC Pergamins s/n, LP 1357 març 10, 25r-27v

173 Pierre VILAR assenyala l'alça dels preus i dels salaris entre 1350 i 1380 (VILAR Catalunya dins l'Espanya Moderna II, 174). A més, els preus i els salaris nominals a Navarra i Aragó manifesten aquesta mateixa tendència sobretot en els preus a partir de 1350 (E. J. HAMILTON: Money, prices and wages in Aragon, Valencia and Navarra 1351-1500 (Cambridge, 1936)